

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД:340.111(575.3)

ТБК:67.3

М-90

МУМИНЗОДА МАҲМАДШАРИФ НОЗИМ

**МАСЪАЛАҶОИ НАЗАРИЯВӢ ВА ТАЪРИХӢ-ҲУҚУҚӢИ
УҲДАДОРИИ ҲАРБӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси

12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот
дар бораи ҳуқуқ ва давлат

ДУШАНБЕ – 2024

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст

Рохбари илмӣ: **Насриддинзода Эмомалӣ Сайфиддин** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Буризода Эмомалӣ Бозор** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудирӣ шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддини Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Чамшедзода Комрон Чамшед – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, мушовири калони Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Академияи давлатии идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе)

Ҳимояи диссертатсия «1» октябри соли 2024, соати 10:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-018 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯч. Буни Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни рисола дар сомонаи www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) метавон шинос шуд.

Автореферат «___» _____ соли 2024 ирсол гардид.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Назаров А.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди мудофиавии он, мутобиқи қисми 1 моддаи 43 Конституцияи ҶТ вазифаи муқаддаси шахрванд аст¹. Ҳамзамон бо ин, доштани Қувваҳои Мусаллаҳ (минбаъд ҚМ) аз рӯи муҳимми давлатдорӣ ба шумор рафта, кафили боэътимоди миллат дар баробари таҷовузҳои хориҷӣ ва эътидолбахши хатарҳои сатҳи дохилӣ ба шумор меравад.

Яке аз сабабҳои нигоҳ дошта натавонистани ҳокимият ва тартиботи ҷамъиятӣ дар рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ надоштани қувваи боэътимоду вафодор буд². Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ин омилҳои муҳимми давлатдориро дарк намуд ва ба вазъи мушкили сиёсӣ иқтисодӣ нигоҳ накарда, ба ташкили ҚМ оғоз кард.

Даъвати ҷарбӣ бо мақсади таъмини манфиатҳои ҷамъиятии мудофиа ва амнияти давлат муқаррар карда шуда, ҳангоми иҷрои он ҳуқуқу озодиҳо, манфиатҳои шахсии шахрвандони уҳдадор бештар ва ё маҳдуд карда мешавад.

Дар илми муосири ҳуқуқшиносӣ уҳдадорҳои конституционии шахс, дар мачмуъ, пурра ва асоснок омӯхта нашудаанд. Аз ҷумла, таҳқиқоти мустақилонаи уҳдадорӣ ҷарбие, ки масъалаҳои назариявиро бо назардошти таҷрибаи дохилӣ ва хориҷии танзими ҳуқуқӣ ва иҷрои уҳдадорӣ ҷарбӣ ҳал намояд, то ҳол вучуд надорад.

Қобили зикр аст, ки айни замон механизми таъмини амнияти миллӣ ва мудофиаи кишвар дар таҳаввулот қарор дорад. Тамоюли ҷаҳонии қатъи даъвати ҷарбӣ дар замони соишта, ки бо тағйироти ҷомеаи муосир алоқаманд аст, мушкилоти демографӣ ва афзоиши зарари иқтисодӣ аз даъвати шахрвандони соҳибхисос дар кишварҳои пешрафта, таҳкими аҳамияти арзишҳои умуминсонӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, маҳкум намудани милитаризм ва таҷовуз, рушди ҷомеаи шахрвандӣ, мушкилоти сиёсии истифодаи даъватшавандагон дар муноқишаҳои ҷарбӣ, ҚМ (мушкилоти техникаи ҷарбӣ ва ихтисосҳои ҷарбӣ) ва хусусияти муноқишаҳои ҷарбӣ, дастгирии дахлдори ҳуқуқӣ ва асоснокии концептуалиро талаб мекунад. Айни замон ба таври худсоخت нухабардорӣ баъзе таҷрибаҳои «универсалӣ» ва таҷрибаи хориҷӣ бе мутобиқат ва асосноккунии дуруст ғайримантиқӣ мебошад, зе-

¹ Конституцияи ҶТ аз 6 ноябри соли 1994 дар раёипурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ ба он тағйирҳои иловаҳои ворид карда шудааст. [Захираи электронӣ] – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 25.11.2023).

² Ниг.: Раҳмонов Э.Ш. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди аввал. – Душанбе: Ирфон, 2002. – С. 19.

ро танзими он ба анъанаҳои таърихӣ асос ёфта, созгорӣ ва ихтилофи он ба минталитети миллӣ ба назар мерасад.

Институти уҳдадорӣ ҳарбӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол марҳилаи ислоҳоти тадриҷӣ ва мунтазамро аз сар мегузаронад. Ин, пеш аз ҳама, дар тағйир додани шаклҳои иҷроӣ уҳдадорӣ ҳарбӣ зоҳир мегардад. Навовариҳои аз ҳама намоён ва бунёди дар ин самт қорӣ намудани хизмати алтернативии шаҳрвандӣ (сафарбаркунӣ) буда, ҳамзамон, ҷалби шахсони дорой маълумоти олиро дар бар мегирад. Ин тағйирот дар тартиби адои хизмати ҳарбӣ, дар навбати худ, ба қоидаҳои тартиби бақайдгирии ҳарбӣ ва тартиби даъвати ҳарбӣ таъсир расонида, ифодагари он аст, ки давлат пайваста кӯшиш менамояд, то шаклҳои нави иҷроӣ уҳдадорӣ ҳарбиро инкишоф дода, самаранокии шаклҳои мавҷударо беҳтар намояд. Аз мушкилоти назариявӣ ҳуқуқи уҳдадорӣ ҳарбӣ бархӯрди манфиатҳои қонунии шаҳрвандон дар хизмати ҳарбӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, дар марҳилаи қунунӣ ташаққули давлати миллӣ омӯзиши таърихӣ ва ҳуқуқи уҳдадорӣ ҳарбӣ муҳим буда, барои ислоҳоти минбаъдаи он пешниҳод ва тавсияҳои дахлдор зарур мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Доираи масъалаҳое, ки дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ баррасӣ шудаанд, маҷмуавӣ ба ҳисоб рафта, дар асарҳои олимони ватанӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, Э.С. Насриддинзода³, А.Ф. Холиқзода⁴, Б.А. Сафарзода⁵, Э.Б. Буризода⁶, Р.Ш. Шарофзода⁷, У.А. Азиззода⁸, Х.О. Ойев⁹, Н.И. Бобоева¹⁰, А.М. Диноршох¹¹,

³ Ниг.: Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – 23 с.; Насриддинзода Э.С. Нақши фарҳанги ҳуқуқи интихоботӣ дар амалишавии принципҳои асосии интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №8. – С. 281-287.; Насурдинов, Э.С. Правовая культура в условиях глобализации // Проблемы в российском законодательстве. – 2014. – №2. – С. 46-51.

⁴ Ниг.: Холиқзода А.Г. Авеста как основной источник зороастрийского права // Юридическая наука: история и современность. – 2018. – №12. – С. 172-184.; Холиқзода А.Г. Понятие зороастрийской правовой системы: самобытность регуляции и особенности источников // Юридическая наука: история и современность. – 2018. – №11. – С. 173-192.

⁵ Ниг.: Сафаров Б.А. Раннее исламское государство и формирование исламских представлений о власти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2010. – 25 с.; Сафарзода Б.А. Международные стандарты в области прав человека: История и современность / Отв. ред. Ф.Т. Тахиров. – Душанбе, 2016. – 345 с.

⁶ Ниг.: Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. – Душанбе, 2007. Т. 2. Ч. 1-2. – 240 с.

⁷ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: «ИмпериаЛ-Групп», 2014. – 625 с.

⁸ Ниг.: Азиззода У.А. Защита прав человека от клеветы и оскорбления в зороастрийской правовой системе // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – №5. – С. 254-262.

А.Қ. Назаров¹², Н.Д. Табаров¹³ Ҷ. Саъдизода¹⁴, Ш.Ф. Искандаров¹⁵, И.Қ. Миралиев¹⁶, И.И. Саидзода¹⁷, П.А. Исозода¹⁸, Ш.М. Мусоев¹⁹, А.М. Мирзокаримзода²⁰, Н.М. Назаршоев²¹ ва дигарон дар таҳқиқоташон ба паҳлӯҳои гуногуни соҳаи мазкур диққат додаанд.

Тавре ки пештар ишора шуд, то имрӯз уҳдадории ҳарбӣ объекти таҳқиқи бевоситаи олимони тоҷик нагардидааст, танҳо Ф.Ш. Шарифзода²² ва Ғ.М. Бобокалонов²³ дар мақолаҳои худ паҳлӯҳои муайяни уҳдадории

⁹ Ниг.: Ойев Х. Ҳуқуқи маъмури ҚТ. Душанбе, 2013. – 564 с.; Ойев Х. Хизмати давлатӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе, 2011. – 400 с.

¹⁰ Ниг.: Бобоева Н.И. Эволюция государственной власти в историческом Таджикистане (IX-XIV вв.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2014. – 27 с.

¹¹ Ниг.: Диноршоев А.М. Конституционные основы регламентации и реализации прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.02. – М., 2015. – 535 с.; Диноршоев А.М., Салохидинова С.М. Конституционное право Республики Таджикистан. – Душанбе, 2017. – 250 с.

¹² Ниг.: Назаров А.К. Принципы исламского уголовного права // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – №8. – С. 197-203.; Назаров А.К. Уголовно-правовые нормы корана и хадиса и их классификация по институтам уголовного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Душанбе, 2009. – 25 с.

¹³ Табаров Н.Д. Институт военного судьи в досоветском Таджикистане (историко-правовое исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Душанбе, 2015. – 26 с.

¹⁴ Ниг.: Саъдизода Д. К вопросу о классификации культуры прав человека // Права человека: теория, история, практика: сборник научных трудов, посвященный 65-летию Всеобщей декларации прав человека / Московский государственный университет экономики, статистики и информатики; Институт права и гуманитарного образования. – Волгоград: Волгоградский филиал ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. – С. 55-62.; Чахонгир С. Фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун кафолати давлатии таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2013. – Т. 2, №3-7. – С. 51-54.

¹⁵ Ниг.: Искандаров Ш.Ф. Защита прав ребёнка // Государствование и права человека. – 2017. – №4 (8). – С. 57-64.

¹⁶ Ниг.: Миралиев И.К. Правовой статус человека и гражданина // Вестник Таджикского национального университета. – 2013. – Т. 1, №3-7. – С. 97-101.

¹⁷ Ниг.: Саидзода И.Х. К вопросу о принципах конституционного права граждан на обращения / И. Х. Саидзода // Законодательство. – 2016. – №1 (21). – С. 14-19.

¹⁸ Ниг.: Исозода П.А. Чанбаҳои назариявӣ ва ҳуқуқи конституционии маҳдуд кардани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар ҚТ: диссертация барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2022. – 218 с.

¹⁹ Ниг.: Мусоев Ш.М. Военная политика Республики Таджикистан: понятие и основные характеристики: автореф. дис. ... канд. полит. наук. – Душанбе, 2021. – 168с.

²⁰ Ниг.: Мирзокаримзода А.М. Эволюция военно-патриотического воспитания молодежи // Вестник Таджикского национального университета. – 2020. – №5. – С. 195-200.

²¹ Ниг.: Назаршоев Н.М. Военная история Таджикистана. Краткий очерк. – Душанбе, 2002. 573 с.

²² Ниг.: Шарифзода Ф.Ш. Навгониҳо дар қонунгузории уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ: (таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ) // Законодательство. – 2021. – №4(44). – С. 35-39.

²³ Бобокалонов Ғ.М. Танзими ҳуқуқи қатъи шудани шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани корманд // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2019. – №4 (16). – С. 106-112.

харбиру баррасӣ кардаанд. Аз ҷумла, дар мақолаи Ф.Ш. Шарифзода – «Навғониҳо дар қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ: (таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ)»²⁴ тағйиру иловаҳои, ки бо Қонуни ҚТ «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» соли 2020 ворид карда шуд, мухтасар таҳлил гаштааст. Дар мақолаи Ғ.М. Бобокалонов – «Танзими ҳуқуқи қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани қорманд»²⁵, масъалаи шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват шудани қорманд ба хизмати ҳарбӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Дар асарҳои муҳаққиқони тоҷик – Э.Б. Буризода ва Х.Х. Хушвахтзода ҷиҳатҳои ҷудогонаи уҳдадорӣ ҳарбӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон инъикос ёфтааст²⁶.

Муҳаққиқони хориҷӣ, аз қабили К.И. Слесарский²⁷, Н.А. Маслов²⁸, С.В. Чибисов²⁹, М.А. Пронина³⁰, М.А. Гречухина³¹, И.В. Коршунова³², Э.А. Юнусов³³, А.С. Климова³⁴, Н.М. Богатирёва³⁵ ба масъалаи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва ватандӯстӣ таваҷҷуҳ кардаанд.

²⁴ Шарифзода Ф.Ш. Навғониҳо дар қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ: (таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқӣ) // Законодательство. – 2021. – №4(44). – С. 35-39.

²⁵ Бобокалонов Ғ.М. Танзими ҳуқуқи қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ ҳангоми даъват ё ба хизмати ҳарбӣ дохил шудани қорманд // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2019. – №4 (16). – С. 106-112.

²⁶ Ниг.: Хушвахтзода Х.Х. Исторические институты военного управления в Таджикистане и их современное значение. – Худжанд, 2023. – 212 с.

²⁷ Ниг.: Слесарский К. И. Современные правовые модели воинской обязанности // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2018. – №5 (72). – С. 46-51.; Слесарский К.И. Воинская обязанность как элемент конституционно-правового статуса гражданина Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2020. – 224 с.; Слесарский К.И. Правовые принципы воинской обязанности // Право в Вооруженных Силах - Военно-правовое обозрение. – 2018. – №12 (257). – С. 110-114.

²⁸ Ниг.: Маслов Н.А. Обязанности и ответственность военнослужащих срочной службы // Вестник Восточно-Сибирского института Министерства внутренних дел России. – 2012. – №2 (61). – С. 59-66.; Маслов Н.А. Воинская обязанность в России (1699-1918 гг): историко-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – 217 с.; Маслов Н.А. Определение понятия «Воинская обязанность» в отечественной юриспруденции // Сибирский юридический вестник. – 2010. – №3. – С. 21-26.

²⁹ Ниг.: Чибисов С.В. История развития Российского военного законодательства в XVIII-XX вв: дис. ... канд. юрид. наук. – Белгород, 2019. – 196 с.

³⁰ Ниг.: Пронина М.А. Правовая культура и идеи патриотизма в современной России: теоретико-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – 199 с.; Пронина М.А. Правовая культура и идеи патриотизма в современной России: теоретико-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – 199 с.

³¹ Ниг.: Гречухина М.А. Регулирование свободы совести и вероисповедания в европейском праве: дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2019. – 190 с.

³² Ниг.: Коршунова И.В. Обязанность как правовая категория: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 28 с.

³³ Ниг.: Юнусов Э.А. Правовые обязанности человека и гражданина (вопросы теории): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 25 с.

³⁴ Ниг.: Климова А.С. Гармонизация прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2007. – 25 с.

Аз ҷумла, Н.А. Маслов қисман ҷиҳати таърихии уҳдадории ҳарбиरो дар асарҳои худ таҳлил намудааст. С.В. Чибисов, таърихи қонунгузории уҳдадории ҳарбиरो пурра таҳлил кардааст. Аз ҷониби К.И. Слесарский ҷиҳати конституционӣ-ҳуқуқии уҳдадории ҳарбӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ҳарчанд уҳдадории ҳарбӣ аз ҷониби донишмандони хоричӣ ба унвони як мавзӯи мубрам мавриди омӯзиш қарор гирифта бошад ҳам, вале то имрӯз дар ҳуқуқшиносии ватанӣ таваҷҷуҳи олимони ватаниро ба худ ҷалб накардааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – «Масъалаҳои назариявии инкишофи низоми ҳуқуқи ҚТ дар партави равандҳои ҷаҳонишавӣ барои солҳои 2021-2025» омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқ, пеш аз ҳама, муайян намудани хусусияти ҳуқуқӣ, мазмун, шаклҳои танзим ва рушди уҳдадории ҳарбӣ дар шароити муосир, бо назардошти хусусиятҳои ҳуқуқӣ, таърихӣ ва сиёсии Тоҷикистон, ҳамчунин, таҳияи тавсияҳои илмию амалӣ оид ба тақмили қонунгузорӣ дар бораи уҳдадории ҳарбӣ дар ҚТ аст.

Барои расидан ба ин ҳадаф ҳалли **вазифаҳои зерин** лозим аст:

- омӯхтани моҳияти ҳуқуқии уҳдадории ҳарбӣ;
- шарҳи мафҳуми уҳдадории ҳарбӣ;
- муайян намудани сабаб ва омилҳои бавучудоии институти уҳдадории ҳарбӣ;
- таҳлили робитаи уҳдадории ҳарбӣ бо ҳуқуқ ва озодиҳои инсон;
- муайян намудани хусусиятҳои хизмати умумии ҳарбӣ дар Тоҷикистон;
- таҳлили инкишофи таърихӣ ҳуқуқи уҳдадории ҳарбӣ;
- таҳлили асосҳои ҳуқуқии амалишавии уҳдадории ҳарбӣ дар ҚТ ва роҳҳои имконпазирӣ тақмили онҳо;
- таҳлили муқоисавии уҳдадории ҳарбӣ дар кишварҳои гуногун;
- таҳлили моҳият ва таъсири ватандӯстӣ дар иҷрои уҳдадории ҳарбӣ.

Объекти таҳқиқро уҳдадории ҳарбӣ ҳамчун падидаи ҳуқуқӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқ танзими ҳуқуқи уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ дар ҚТ мебошад.

³⁵ Ниг.: Богатырёва Н.М. Правовой статус военнослужащих России: (историко-правовое исследование): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 25 с.

Мархила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур инкишоф ва такмили таърихии уҳдадории ҳарбиरो аз замони низоми ҳуқуқи зардуштӣ то имрӯз дар бар мегирад. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогири солҳои 2020-2024 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Таҳқиқот оид ба масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии уҳдадории ҳарбӣ, омӯхтани асосҳо ва принципҳои дар бар мегирад, ки мафҳуми уҳдадории ҳарбиरो дар тури таърих асоснок мекунанд. Дар таълифи диссертатсия асосҳои назариявии таҳқиқоти илмӣ донишмандони хориҷӣ, аз қабили К.И. Слесарский, Н.А. Маслов, С.В. Чибисов, М.А. Пронина, М.А. Гречухина, И.В. Коршунова, Э.А. Юнусов, А.С. Климова, Н.М. Богатирёва ва донишмандони ватанӣ Э.С. Насриддинзода, А.Ғ. Холиқзода, Э.Б. Буризода, Р.Ш. Шарофзода, У.А. Азиззода, Х.О. Ойев, Н.И. Бобоева, Ш.М. Мусоев, А.М. Мирзокаримзода, Н.М. Назаршоев ва дигарон истифода шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар анҷом додани ин таҳқиқ усулҳои умумиилмӣ, аз қабили таҳлил, индуксия, дедуксия, ҳамзамон, усулҳои махсуси илмӣ, ба монанди муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлилий-тавсифӣ ва ҳуқуқӣ-таърихӣ истифода шудааст. Барои дарки бештари масоил ва дақиқтар намудани маълумот аз усулҳои фактологӣ-оморӣ кор гирифта шудааст.

Мавзуи "Масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии уҳдадории ҳарбӣ" як қатор концепсияҳо, принципҳо ва преседентҳои таърихию дар бар мегирад, ки ғояи ҳатмии хизмати ҳарбиरो дар чомеа тақвият медиҳанд. Баъзе ҷанбаҳои методологӣ ва бунёдие, ки хангоми омӯзиши ин мавзӯ бо яд ба назар гирифта шаванд, ба гунаи зайланд:

Мазмуни таърихӣ. Фаҳмиши таҳаввулоти таърихии уҳдадории ҳарбӣ аҳамияти ҳалкунанда дорад. Ин омӯзиш ифодагари он аст, ки чӣ гуна чомеаҳо ва тамаддунҳои гуногун вазифаи хизмат дар артишро дар тури таърих баррасӣ кардаанд. Масалан, дар тамаддунҳои қадим, ба монанди Рум ё Спарта, хизмати ҳарбӣ аксар вақт барои синфҳо ё гурӯҳҳои муайяни чомеа ҳатмӣ буд.

Чорҷӯбаи ҳуқуқӣ. Таҳлили чорҷӯбаи ҳуқуқие, ки уҳдадории ҳарбиरो муқаррар ва танзим мекунанд, муҳим аст. Ин омӯзиши қонунҳои дахлдор, санадҳои меъёрӣ ва муқаррароти конституционии марбут ба уҳдадории ҳарбӣ, даъват ба хизмати ҳарбӣ ва ҳуқуқ ва уҳдадорихои хизматчиёни ҳарбиरो дар бар мегирад. Масалан, дар бисёр кишварҳо қонунгузории махсус мавҷуд аст, ки шартҳои хизмати ҳарбӣ ва ҳуқуқи шахсони дар қувваҳои муассалах хизматкунандаро муайян мекунад.

Ҷанбаҳои назариявӣ. Омӯзиши ҷанбаҳои назариявии уҳдадории ҳарбӣ метавонад омӯзиши нуктаи назари гуногуни фалсафӣ, сотсиологӣ ва ахлоқӣ, ҳамзамон, баҳсҳо дар бораи шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ, қарз ва шарт-

номаи чамъиятии байни шахрвандон ва давлатро дар бар гирад. Масалан, назарияпардозони сиёсӣ, ба монанди Томас Гоббс ва Чон Локк дар бораи вазифаҳои шахрвандон дар назди давлат, аз ҷумла хизмати ҳарбӣ, бисёр навиштаанд.

Таҳлили муқоисавӣ. Гузаронидани таҳлили муқоисавии равишҳои гуногун ба уҳдадорӣ ҳарбии кишварҳо метавонад маълумоти арзишманд диҳад. Ин омӯзиш монандӣ ва фарқиятҳоро дар заминаи ҳуқуқӣ, муқаррароти фарҳангӣ ва заминаи таърихӣ марбут ба вазифаҳои хизмати ҳарбӣ дар бар мегирад. Таҳқиқоти муқоисавӣ метавонад барои муайян кардани намунаҳо, тамоюлҳо ва таҷрибаҳои пешқадам дар идоракунии хизмати ҳарбӣ кумак расонад.

Мулоҳизаҳои ахлоқӣ. Мулоҳизаҳои ахлоқӣ ҳангоми муҳокимаи вазифаи ҳарбӣ муҳим ба шумор мераванд. Ин омӯзиши асосҳои ахлоқии хизмати ҳатмии ҳарбиро дар муқоиса бо ихтиёран ба хизмати ҳарбӣ дохил шудан, инчунин, мушкilotи ахлоқии шахсони дар хизмати ҳарбӣ қарордоштаро дар бар мегирад. Мавзӯҳои, аз қабилӣ даст кашидан аз хизмати ҳарбӣ бо сабабҳои вичдон, назарияи ҷанги одилона ва масъулияти ахлоқии сарбозон ба ин муҳокима рабт доранд.

Оқибатҳои иҷтимоӣ. Уҳдадорӣ ҳарбӣ оқибатҳои назарраси иҷтимоӣ дорад, ки на танҳо ба шахсони алоҳида, балки ба оилаҳо, ҷомеаҳо, дар маҷмӯъ, ба ҷомеа таъсир мерасонанд. Омӯзиши оқибатҳои иҷтимоии хизмати ҳарбӣ омӯзиши масъалаҳои, ба монанди таъсири хизмати ҳарбӣ ба оилаҳо, ҳамгироии собиқадорон ба ҳаёти шахрвандӣ ва нақши ҚМ дар таъмини ҳувият ва ҳамбастагии миллии дар бар мегирад.

Аҳамият уҳдадорӣ ҳарбӣ дар ҷаҳони муосир. Баррасии аҳамияти вазифаи ҳарбӣ дар заминаи ҷангҳои муосир, таҳдидҳои амниятӣ ва арзишҳои чамъиятӣ муҳим ба назар мерасад. Дар партави ин омӯзиш дарк мешавад, ки чӣ гуна мафҳумҳои уҳдадорӣ ҳарбӣ дар посух ба тағйирёбии динамикаи геополитикӣ, пешрафтҳои технологӣ ва меъёрҳои фарҳангӣ таҳаввул меёбанд.

Бо истифода аз равиши байнисоҳавӣ, ки метавон ба ҷанбаҳои таърихӣ, ҳуқуқӣ, назариявӣ, ахлоқӣ, муқоисавӣ ва иҷтимоии фаҳмиши ҳамачонибаи ҷанбаҳои методологӣ ва бунёди мавзӯи "Масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ" ноил шуд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар ҷараёни таҳқиқот Конститутсияи ҚТ, кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати ҚТ, барнома ва стратегияҳои давлатӣ истифода бурда шудааст. Дар баробари санадҳои миллии, инчунин, санадҳои дахлдори меъриии ҳуқуқии байналмилалӣ, қонунгузории давлатҳои алоҳида оид ба уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Муҳимтарин замина Паёмҳои Президенти ҚТ ба Маҷлиси Олии ҚТ ба ҳисоб мераванд.

Навгонии илми таҳқиқот дар нуктаҳои зерин хулоса мешавад:

1. Нахустин бор уҳдадорӣ ҳарбӣ аз нигоҳи ҳуқуқӣ ба таври монографӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

2. Уҳдадорӣ ҳарбӣ дар муқоиса ба дигар уҳдадорӣҳои шаҳрванд бори аввал мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

3. Уҳдадорӣ ҳарбӣ нахустин бор дар низоми ҳуқуқу озодиҳои шаҳрванд баррасӣ шуда, мавқеи қонунгузорӣ дар ин самт нишон дода шудааст.

4. Мавқеи қонунгузорӣ кишварҳои дигар дар робита ба уҳдадорӣ ҳарбӣ шарҳу тавзеҳ дода шуда, қонунгузорӣи Тоҷикистон ба онҳо муқоиса гардидааст.

5. Бори аввал уҳдадорӣ ҳарбӣ ҳамчун рӯкни ватандӯстӣ ва худшиносӣ ба баҳс кашида шудааст.

Нуктаҳои зерин ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Баррасии уҳдадорӣ ҳарбӣ аз нигоҳи ҳуқуқӣ–таърихӣ. Омӯзиши ин баҳш нишон медиҳад, ки истилоҳ ва мафҳуми уҳдадорӣ ҳарбӣ таърихи қадимае надорад, вале хизмат ба ватан, ҳифзи марзу бум аз истилогарон, нигоҳубини сарҳад ва ғ. ҳанӯз ба замони пеш аз давлатдорӣ бар мегардад.

2. Таҳқиқот оид ба масъалаи назариявии даъвати ҳарбӣ муҳим аст, зеро он заминаи назариявии таҳия ва ислоҳоти сиёсат ва амалияи сарфарбаркунии ҳарбиро ташкил медиҳад. Таҳқиқоти назариявӣ фаҳмиши принципҳои низоми даъвати ҳарбӣ ва алоқамандии онҳоро ба арзишҳо, ҳуқуқ ва қарорҳои ҷамъиятӣ фароҳам меорад. Онҳо ба мо имкон медиҳанд, ки мушкилот ва низоҳои эҳтимолии вобаста ба хизмати ҳарбиро пешгӯӣ кунем ва барои ҳалли онҳо усулҳои назариявии асосқарор пешниҳод кунем. Чунин таҳқиқот ба таҳияи моделҳои пешқадам ва ахлоқии даъват ба хизмати ҳарбӣ мусоидат мекунад, ки манфиатҳои миллӣ ва эҳтироми ҳуқуқи инсонро ба ҳам мепайвандад.

3. Таҳқиқоти масъалаи ҳуқуқии даъват ба хизмати ҳарбӣ дар таъминоти адолат, қонунӣ ва самаранокӣ дар низоми даъват аҳамияти қалон дорад. Он барои муайян кардани заминаҳои ҳуқуқӣ ва тартиби танзими даъвати ҳарбӣ, ки дар навбати худ ҳифзи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шаҳрвандии шаҳрвандонро таъмин менамояд, мусоидат мекунад.

4. Нишон додани созишҳои уҳдадорӣ ҳарбии шаҳрванд бо ҳуқуқу озодиҳои, ки барои ӯ дар Конститутсия ва дигар санадҳо пешбинӣ шудааст, таҳлил гардидааст. Ҳарчанд дар уҳдадорӣ ҳарбӣ ба гунае маҳдудиятҳои ҳуқуқу озодиҳои шахс дида шавад ҳам, вале он ба санадҳои меъриӣ ҳуқуқӣ ҳеч танқузи надорад, зеро дар Конститутсия дар баробари баъни ҳуқуқу озодиҳои шаҳрванд аз уҳдадорӣҳои ӯ дар назди ватану миллат низ ёд гаштааст.

5. Амалисозии даъвати ҳарбӣ барои таъмини амнияти миллӣ, беҳсозии низоми омодагии ҳарбӣ, инчунин, таъмини адолат ва баробарӣ дар тақсими бори хизмати ҳарбӣ дар ҷомеа муҳим буда, имкон медиҳад, ки низоми даъват ба шароити тағйирёбанда ва ҷолишҳои байналмилалӣ мутобиқ шавад ва бо ин самаранокӣ ва муносибати мутавозинро ба масъалаҳои мудофияи миллӣ таъмин намояд.

6. Ёдоварии таҷрибаҳои уҳдадорӣ ҳарбии кишварҳои пешрафта, аз қабилӣ ИМА, Исроил, Сингапур, Гурҷистон ва дигар кишварҳо вобаста ба шароит ва вақт дар сатҳи қонунгузорӣ, чи барои даъват ва чи барои сарфарбаркунӣ, тағйиру иловаҳо ворид намудаанд, ки аз тақмили қонунҳо дарак медиҳад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ:

1. Принсипи «ногузирии уҳдадорӣ ҳарбӣ» ба қисми 5 моддаи 4 Қонуни ҚТ «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» илова карда шавад. Ин принсип ба рушди уҳдадорӣ ҳарбӣ вобаста ба иҷрои хизмати ҳарбӣ оварда мерасонад, зеро он ҳангоми иҷро накардани уҳдадорӣ ҳарбӣ то синни 27-солагӣ ҷавобгариро ба бор меоварад.

2. Синни хизмати ҳарбӣ дар баробари хизмати давлатӣ баланд бардошта шавад, яъне аз 27 ба 30-солагӣ. Дар ин ҳолат ягонагии синнусолӣ дар хизмати давлатӣ ба вуҷуд меояд.

3. Ҷавобгарии уҳдадорӣ ҳарбӣ бештар хусусияти маъмурӣ дошта бошад, на ҷиноятӣ. Тавре ки аз мақсади ҷазо дар Кодекси ҷиноятӣ Қумҳурии Тоҷикистон бармеояд, мақсади ҷазо ислоҳ намудани шахси ҷиноятсодирнамуда ва ба ҷамъият баргардонидани ӯ ба ҳисоб меравад, на таҳқиру азоби ҷисмонӣ ӯ. Ба ин васила, қонун имконият медиҳад, ки шахс аз иҷрои уҳдадорӣ ҳарбӣ озод шавад.

4. Вобаста ба таъмини шаффофият, адолат ва баробарӣ низоми электронии бақайдгирии ҳарбӣ ташкил карда шавад. Дар асоси ин додгоҳ маркази ягонаи даъвати ҳарбӣ ташкил карда, шахрвандонро дар асоси «интиҳоби тасодуфӣ» бе назардошти миллат, ранги пуст, вазъи молумулкӣ, баромади иҷтимоӣ ва дигар принципҳои конститусионӣ интиҳоб намояд.

5. Банди 2 қисми 1 моддаи 31 Қонуни ҚТ «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» вобаста ба амалӣ нашудан ва аҳамияти зиёди иҷтимоӣ надоштан бардошта шавад.

6. Хизматчиҳои давлатӣ танҳо аз ҳисоби шахсони адокардаи хизмати ҳарбӣ ҷалб карда шавад. Ба ин васила, ҳам рафтори ғайриқабули байни сарбозон ва ҳам эҳтироми хизматчиҳои давлатӣ ба давлату миллат зиёд ҳоҳад гашт.

7. Институти ба таъхир андохтани уҳдадорӣ ҳарбӣ бо роҳи пардохти маблағ ба бучети давлат ва ба таъхир андохтан на зиёда аз ду маротиба ва барои хатмкардагони бакалавр иҷозат дода нашавад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқоти назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии хизмати ҳарбӣ ҳам аҳаммияти назариявӣ ва ҳам амалӣ дорад.

Таҳқиқот дар ин самт ба ташаккули заминаи назариявии дарки моҳият ва нақши уҳдадорӣи ҳарбӣ дар ҷомеа мусоидат мекунад.

Таҳияи моделҳо ва концепсияҳои назариявӣ метавонад дар ташаккули муносибати систематикӣ ба таҳлили хизмати ҳарбӣ мусоидат намояд.

Таҳқиқот метавонад ҷанбаҳои ахлоқӣ ва фалсафии хизмати ҳарбиро баррасӣ намуда, барои муайян кардани он ки ин принсипҳо бо арзишҳои ҷомеа чи гуна мутақобила доранд, кумак расонанд.

Баррасии маълумоти таърихӣ барои дарки ин нуқта, ки уҳдадорӣ дар ҷомеаҳои гуногун чӣ гуна рушд кардааст ва аз гузашта чӣ сабақ гирифташ мумкин аст, мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад барои тақмили қонунгузорӣ дар соҳаи давлати ҳарбӣ, аз ҷумла, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои хизматчиёни ҳарбӣ истифода шавад.

Таҳлили концепсияҳои назариявӣ ба оптимизатсияи системаҳои ҷалбию таълим ва самараноктар кардани ҚМ кумак мерасонад.

Таҳқиқот оид ба хизмати ҳарбӣ ба таҳияи барномаҳои фарогирии иҷтимоӣ барои собиқадорон, беҳтар кардани гузариши онҳо ба ҳаёти шаҳрвандӣ мусоидат мекунад.

Аҳаммияти амалӣ, инчунин, дар таҳияи концепсияҳои амнияти миллӣ дар асоси фаҳмиши хизмати ҳарбӣ ҳамчун унсурҳои стратегияи амнияти давлат мебошад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар мақолаҳои тақризшаванда ва илмӣ, ҳамчунин, дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ба байналмилалӣ ба таъриҳида ва услуби навишти махсуси диссертант асоснок карда мешавад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи «Масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии уҳдадорӣи ҳарбӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми ҳуқуқшиносӣ бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар интиҳоб ва бандубасти мавзӯ, инчунин, масъалагузориҳои таҳқиқ маълум мегардад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавӣ дар таърихи 20.03.2024 мавриди муҳокима қарор гирифтааст.

Вобаста ба мавзуи таҳқиқ дар як қатор конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бо маъруза иштирок намудааст. Аз ҷумла:

– Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ зери унвони «Ҳуқуки инсон: дирӯз ва имрӯз» – маъруза дар мавзуи «Омилҳо ва асосҳои ҳуқукии қабули стратегияи ватандӯстӣ». – Душанбе, 2022;

– Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба 115-солагии академик Бобочон Ғафуров бо номи XIII хонишҳои Ломоносов – маъруза дар мавзуи «Ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар соҳаи уҳдадорӣ ҳарбӣ тибқи қонунгузори ҚТ». – Душанбе, 2023;

– Конференсияи XXIII байналмилалӣ илмӣ дар мавзуи «Ҷавобгарии ҳуқуқӣ: проблемаҳои муносири назария ва амалия» – маъруза дар мавзуи «Сарчашмаҳои ҳуқукии уҳдадорӣ инсон дар низомии ҳуқукии зардуштӣ». – Душанбе, 2023;

– Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои мубрами ҳуқуқи тичорат ва амнияти иттилоотӣ» – маъруза дар мавзуи «Нақши ҚМ дар мубориза бо терроризм: чанбаи назариявӣ ва ҳуқуқӣ». – Душанбе, 2023;

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Аз рӯи мавзуи диссертатсия 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти ҚТ ва 7 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои амалии таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 180 саҳифаро ташкил медиҳад.

МАЗМУНИ МУХТАСАРИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар сарсухан аҳаммияти мавзуи таҳқиқ, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқ шарҳ дода шуда, нуктаҳои илмӣ тадқиқот, ҳам аз нуктаи назари объекти таъиншуда ва ҳам аз нуктаи назари мушаххаси мавзуи дақиқ баён гардида, асосҳои назариявӣ ва ҷаҳорҷӯбаҳои методологӣ, ки мақсади тадқиқотро муайян мекунанд, ба таври дақиқ тавсиф карда шудаанд.

Боби якум «Ташаккули назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқукии уҳдадорӣ ҳарбӣ» ном дошта, аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум, ки «Масъалаҳои назариявии уҳдадорӣ ҳарбӣ» ном дорад, амнияти давлатӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ, таъмини Истиқлолияти давлатӣ, ҳифзи бозғимоди марзу буми кишвар ва осоиштагии мардум, ки яке аз рӯкҳои муҳимтарини давлатдорӣ ба шумор меравад, баррасӣ шудааст. Воқеан, ҳифзи Ватан, Ҳимояи манфиати давлат мактаби бузурги ҷасорату мардонагӣ ва далериву шучоат аст. Ин вазифаи муқаддас

ва пурифтихори на танҳо хизматчиёни ҳарбӣ, балки ҳар як фарди солим-фикр ва бонангу номуси кишвар, махсусан насли ҷавон мебошад. Барои ҷавонон яке аз муҳимтарин мактаби обу тоби ҳаёт хизмат дар сафи ҚМ мамлакат аст. Маҳз дар ҳамин ҷо ҳар як ҷавон мардонагӣ омӯхта, муқаддастарин арзиши ҳаёт – дӯст доштан ва содиқона муҳофизат кардани хоки поки Ватани азизро меомӯзад.

Институти уҳдадорӣ дар тули садсолаҳо чанбаи бунёдии ҷомеаи инсонӣ буда, пайдоиши онро метавон ба рушди тамаддунҳои мутаҷаккил ва таъсиси сохторҳои иҷтимоӣ рабт дод. Ҳанӯз олими Рими қадим Ситсерон дар асари «Дар бораи уҳдадорӣ» қайд менамояд, ки бузургону гузаштагони мо дар бораи уҳдадорӣ асарҳо эҷод намудаанд ва паҳлуи ҳаёти мо - на давлатӣ, хусусӣ, судӣ, маишӣ, на ҳодисае, ки шумо ба назди худ савол медиҳед ва бо ҳамсоятон шартнома мебандед, аз уҳдадорӣ озод буда наме-тавонад³⁶.

Яке аз омилҳои асосии пайдоиши институти уҳдадорӣ эътирофи во-бастагии мутақобила дар дохили ҷомеа мебошад. Вақте ҷомеаи инсонӣ калонтар ва мураккабтар шуд, одамон дарк карданд, ки амалҳо ва интиҳоби онҳо ба дигарон таъсир мерасонад. Ин фаҳмиш ақидаеро ба вучуд овард, ки фардҳо уҳдадоранд, то ба ҷомеаҳои худ саҳми мусбат расонанд ва амалҳои муайянро барои нигоҳ доштани тартибот ва ҳамбастагии иҷтимоӣ иҷро кунанд.

Мувофиқи «Фарҳанги энциклопедии Шуравӣ» уҳдадорӣ «категорияи ахлоқ, вазифаҳои ахлоқии шахсест, ки аз рӯи ангезандаҳои виҷдон иҷро карда мешавад»³⁷. Ба ин нукта Ф. Гегел ишора карда буд: «Уҳдадорӣ дар асоси қонун (ба маънои объективӣ) иҷро карда мешавад, ки бо зарурати беруна тавсиф мешавад ва барои иҷрои уҳдадорӣ муносибати субъективии шахс муҳим аст»³⁸.

Аз таҳлили истилоҳии мафҳумҳои уҳдадорӣ ва вазифа бармеояд, ки мафҳуми аввалӣ ба категорияи ҳуқуқӣ ва дувумӣ ба категорияи ахлоқӣ та-аллуқ дорад. Бо назардошти ин, истифодаи истилоҳи уҳдадорӣ дар па-дидаи мазкури ҳуқуқӣ – хизмати ҳарбӣ мувофиқ мебошад.

Ягонагии ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шахс аз зарурати рафтори мутавози-ни шахс дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт, эҳтироми муносибатҳои ҷамъиятӣ ва баробарии ҳуқуқии шахсон ба вучуд меояд. Яъне, уҳдадорӣи шахсон дар баробари ҳуқуқҳои онҳо ҷузъи муҳимми муносибатҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб

³⁶ Ниг.: Цицерон М.Т. Моральные размышления о старости, о дружбе, об обязанностях. Рипол-Классик, 2018. – С. 400.

³⁷ Ниг.: Брагинский И.С. Аша Вахишта / Брагинский И.С. // Мифы народов мира: Эн-цикл. в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – Т. 1: А-К. – 142 с.

³⁸ Ниг.: Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет. В двух томах. Т.2. – М.: Мысль, 1971. – С. 54–55.

меравад ва онҳо, дар мачмуъ, якдигарро пурра карда, мувозинатро дар чомеа нигоҳ медоранд.

Зербоби дуом «Масъалаҳои таърихи уҳдадорӣ ҳарбӣ» номгузорӣ шудааст, ки фарҳанги ниҳоят рангин ва нотакрори ҷаҳони муосир маҳсулу офаридаи халқ ё миллати ҷудоғона, мамлакат ё кишвари мушаххас набуда, ҳосили муборизаҳо ва қўшишҳои чандинасраи тамоми мардуми ҷаҳон аст. Агар мо ба роҳи паймудаи инсоният бо ҷашми хирад нигарем, бароямон аён мегардад, ки таърихи чомеаи инсонӣ, ба маънии дигари ин ибора, таърихи пайдоиш, ташаккулу тақомул ва ниҳоят таназзулу эҳёи дигарбори низоми чомеа ва бурду боҳти тамаддунхост³⁹.

Уҳдадорӣ ҳарбӣ дар давлатдорӣ қадим ва асримиёнагӣ дар тамоми давраи замони вазифаи пуршараф ҳисобида шуда, ба он гурӯҳи муайяни ашхос роҳ меёфтанд. Масалан, дар Рими қадим хизмати ҳарбӣ афзалияти табақаи ашроф буд ва танҳо пас аз ислоҳотҳои Гай Мария дар соли 107 пеш аз мелод табақаҳои дигар ба хизмати ҳарбӣ имкон пайдо карданд. Мувофиқи ин ислоҳот ва ислоҳотҳои минбаъда, хоҳишмандони ихтиёри ба хизмати ҳарбӣ афзуд, зеро Рим дар он замон аз ҷиҳати ҳарбию иқтисодӣ тараққӣ карда буд ва бар ивази хизмат ба сарбозон хона, замин ва ҳатто молу мулк тақдим мекард. Маҳз ҳамин омил Римро яке аз пурзӯртарин империяҳои дунё гардонд.

Дар асрҳои миёна уҳдадорӣ ҳарбӣ ба воситаи ғуломон иҷро карда мешуд. Яъне, феодалон барои таъмини шоҳ бо лашкар дар ҳолати зарурӣ уҳдадор буданд, ғуломонашонро барои иҷрои ин кор пешбарӣ намоянд.

Дар таърих роҳҳои гуногуни даъват ба артиш вучуд доштааст, ки роиҷтарини он ба тариқи зер аст:

- зархаридӣ. Зархарид шахсе мебошад, ки на бо сабабҳои идеологӣ, миллӣ, сиёсӣ (бо ин ё он гурӯҳи идеологӣ мансуб ва ба нагиҷаи низоъ манфиатдор нест) ва ба муноқишаи мусаллаҳона баҳри манфиати шахсӣ ворид мешавад. Раванди зархаридиро ба се давраи таърихӣ тақсим мекунанд:

- пайдоиш ва таҳаввули зархаридӣ ҳамчун институти хизмати ҳарбӣ, шакли ташкили ҳарбӣ (асрҳои II-III пеш аз мелод – асри XIX);

- рушди зархаридӣ ҳамчун воситаи сиёсати давлатӣ ҳангоми даргириҳои мусаллаҳона (асри XX);

- ҳолати кунунии зархаридӣ (охири асри XX - ибтидои асри XXI).

³⁹ Ниг.: Раҳмонов Э.Ш. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон. 2002 – С. 14.; Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён (китоби сеюм) – Душанбе: Ирфон. 2002. – С. 26.

Ухдадории ҳарбӣ дар Ислои низ ба маънои имрӯза нест. Ба андешаи В.Г. Самигулин, дар назди арабҳо сафарбаркунӣ (мобилизатсия) ва чиҳод мафҳумҳои айнианд⁴⁰.

Аз ин рӯ, дар таълимоти ислонӣ оид ба навҳои гуногуни чиҳод муқаррарот мавҷуд аст, аз ҷумла, инҳоро ҷудо мекунанд:

Баргузории амалиёти ҷангӣ барои ҳифзи ҷону моли мардум, ҳифзи давлат аз таҷовуз дар Ислои вочиб (фарз) аст. Муслмононе, ки дар ҷангҳо иштирок мекунанд, муҷоҳидин ва ғозӣ номида мешаванд.

Дар давраи Салҷуқиён шакли нави иҷрои ухдадории ҳарбӣ, яъне озод шудан аз хизмати ҳарбӣ бо пардохти маблағ ба вуҷуд омад.

Масъалаи ҷалби халқҳои Осиёи Миёна ба артиш аввалин бор дар солҳои 1879 - 1880 муҳокима карда шуда буд. Дар рафти кори кумитаи махсусташкилкардашуда аз нав дида баромадани лоиҳаи «Низомнома дар бораи ба хизмати ҳарбӣ» ба ҳисоб мерафт. Хулосаҳои кумита бештар ба фикри маъмурияти вилоят, пеш аз ҳама, генерал-губернаторҳои Оренбург ва Туркистон асос ёфта буд. Генерал-губернатори Туркистон К.П. Фон Кауфман ҷалби халқҳои муқимӣ ва бодиянишини вилояти Туркистонро ба иҷрои хизмати ҳарбӣ, дар ҳар шакле, ки бошад, бармаҳал медонист.

Дар давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон, артиши миллӣ 18-уми декабри соли 1992 аз ҷониби Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Қарор «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расида, он дар заминаи «Фронти халқӣ» таъсис дода шуд.

Зербоби сеюми боби яқум рисола «Робитаи ухдадории ҳарбӣ бо ҳуқуқи озодиҳои шахрванд» ном гирифта, ба таҳлили таҳаввулоти ҳуқуқи инсон, ки ба ухдадории ҳарбӣ, рӯйдодҳои таърихӣ, пешрафти иҷтимоӣ ва меъёрҳои байналмилалӣ таъсир расониданд, бахшида шудааст. Бо мурури замон кӯшишҳо ба ҳарч дода шуданд, ки ниёзҳои амалиёти низомӣ бо ҳифзи ҳуқуқи инсон мувофиқат кунанд. Ҳодисаҳои ваҳшиёнаи дар Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ содиршуда боиси тамаркузи дубора ба ҳуқуқи инсон гардид. Эъломияи умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсон, ки соли 1948 қабул шуда буд, аҳаммияти ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ба ҳаёт, озодӣ ва амнияти шахсро, сарфи назар аз шароити онҳо, таъкид кардааст. Ин эъломия барои рушди минбаъдаи ҷаҳорҷӯби ҳуқуқи инсон замина гузошт.

Ҳуқуқи даст кашидан аз хизмати ҳарбӣ дар асоси эътиқоди динӣ ҳамчун ҷанбаи муҳими ҳуқуқи инсон эътироф мегардад. Механизми ва заминаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ барои ҳимояи ҳуқуқҳои шахсоне, ки аз

⁴⁰ Ниг.: Самигуллин В.К. Правовое регулирование воинской повинности в арабском халифате // Юридический вестник Кубанского государственного университета. – 2017. – №3(32). – С. 36.

рӯйи вичдон аз ухдадории ҳарбӣ саркашӣ мекунад, инчунин, чиҳаги таҳти таъқибу ҷазо қарор нагирифтани онҳо таҳия карда шуданд.

Ба андешаи Ш.Ф. Искандаров, инсоният дар давраи тараққиёти худ роҳу воситаҳои гуногуни ҳифзи ҳуқуқи худро пешниҳод ва ба вучуд овардааст. Дар ин бобат комёбии муҳимми ҳамкориҳои байналҳалқӣ ва ташаққули низоми ҳифзи ҳуқуқи инсон эътирофи ҷомеаи байналмилалӣ мебошад, ки кӯдак бинобар ноболиғии ҷисмонӣ ва руҳии худ ба ҳифзу нигоҳубини махсус, аз ҷумла, ба ҳифзи дурусти ҳуқуқӣ, чи пеш аз таваллуд ва чи баъд аз таваллуд, ниёз дорад⁴¹. Кӯдаконе, ки ба хизмати ҳарбӣ маҷбур мешаванд, дучори хушунат гашта, аз таҳсил маҳрум мегарданд ва мавриди осеби ҷисмонӣ ва равонӣ қарор мегиранд. Аксар вақт кӯдакон на танҳо тамошобин, балки иштирокчиёни бевоситаи ин «театри хунин» мегарданд. Кӯдакон бо сабабҳои гуногун бо ҚМ ва гурӯҳҳои мусаллаҳ алоқаманд мешаванд: дар баъзе маврид онҳоро унсурҳои мусаллаҳ маҷбуран ба хизмат ҷалб мекунад ё онҳо рабуда мешаванд, дар ҳолатҳои дигар кӯдакон бо роҳи тарсондан маҷбур мешаванд, ки ба онҳо ҳамроҳ шаванд. Ҷалби кӯдакон, инчунин, дар заминаи фақр, таъбиз, интиқом ва садоқат ба як гурӯҳи этникӣ, мазҳабӣ ё қabilaвӣ сурат мегирад. Аксар вақт ноамнӣ ва овораҷавӣ кӯдаконро, ба хусус онҳое, ки аз оилаҳои худ ҷудо шудаанд, ташвиқ мекунад, то барои Ҷимоя ва зинда мондани онҳо ба ягон гурӯҳи мусаллаҳ ҳамроҳ шаванд.

Бори аввал, дар матни санади ҳуқуқии байналмилалӣ мафҳуми иштироки кӯдакон дар амалиёти ҷангӣ танҳо дар соли 1977 ҳангоми тартиб додани Протоколҳои иловагии Конвенсияҳои Женева «Дар бораи Ҷимояи қурбонӣ ҷанг» пайдо шудааст⁴². Протоколи иловагии I, ки ҳангоми даргириҳои мусаллаҳи байналмилалӣ татбиқ мешавад, давлатҳоро вазифадор мекунад, ки «тамоми чораҳои имконпазирро барои монеъ шудани иштироки бевоситаи кӯдакони то синни 15-сола дар амалиёти ҷанг махсусан» андешанд, «аз ҷалби онҳо ба Қувваҳои мусаллаҳи худ» худдорӣ намоянд ва ба давлатҳои иштирокчи қатъиян тавсия медиҳад, ки ҳангоми даъват аз ҳисоби шахсони ба синни 18 нарасидаанд, худдорӣ кунанд.

Дар умум, санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон як ҷаҳорҷӯби меъёриро пешниҳод мекунад, ки ба хизмати ҳарбӣ дахлдоранд. Онҳо

⁴¹ Ниг.: Искандаров, Ш.Ф. Защита прав ребёнка / Ш.Ф. Искандаров, // Государство ведение и права человека. – 2017. – №4(8). – С. 58.

⁴² Ниг.: Женевская конвенция от 12 августа 1949 года о защите гражданского населения во время войны. Принята 12 августа 1949 года Дипломатической конференцией для составления международных конвенций о защите жертв войны, заседавшей в Женеве с 21 апреля по 12 августа 1949 года [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://un.org> (санаи мурочиат: 20.01.2022).

стандартҳо ва интизориҳои давлатҳо ва ҚМ-ро барои эҳтиром ва ҳифзи ҳуқуқҳои ашхосе, ки дар артиш хизмат мекунанд, инчунин, ҳуқуқҳои ғайринизомиён, ки аз амалиёти низоми осеб дидаанд, муқаррар мекунанд. Бо риояи ин принципҳо муассисаҳои ҳарбӣ кафолат медиҳанд, ки амалҳои онҳо ба ҳадафҳои васеътари ҳуқуқи инсон мувофиқат мекунанд ва фарҳанги шаъну шараф, адолат ва масъулиятро дар ҚМ риоя менамоянд.

Боби дуюми диссертатсия «Ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, масъалаҳои амалишавӣ ва муқоисавии уҳдадорӣ ҳарбӣ» ном гирифта аз се зербоб иборат аст. **Зербоби аввал, ки «Масъалаи ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ»** унвон дорад, масъалаҳои танзими ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбиро муайян мекунад. Уҳдадорӣ ҳарбии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» инҳоро пешбинӣ менамояд:

- 1) қайди ҳарбӣ;
- 2) омодаасозӣ ба хизмати ҳарбӣ;
- 3) даъват ба хизмати ҳарбӣ;
- 4) адои хизмати ҳарбӣ;
- 5) дар эҳтиёт будан;
- 6) даъват ба ҷамъомадҳои ҳарбӣ ва махсус.

Бақайдгирии ҳарбӣ шакли бақайдгирии захираҳои даъватӣ мебошад. Мақсади асосии бақайдгирии ҳарбӣ таъмини пурра ва босифати захираҳои кадрӣ даъватшавандаи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар воҳидҳо ва мақомоти ҳарбӣ дар замони осоишта, инчунин, дар давраи сафарбаркунӣ, ҳолати ҳарбӣ ва дар замони ҷанг мебошад. Қонунҳои асосие, ки моҳият, мазмун ва ташкили бақайдгирии ҳарбии шахрвандонро танзим мекунанд, инҳоянд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04.11.1995, №208 «Дар бораи мудофия», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16.04.2012, №799 «Дар бораи тайёрии сафарбаркунӣ ва сафарбаркунӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ», ҳамчунин, «Низомномаи бақайдгирии ҳарбии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми августи соли 2022, №416 тасдиқ гардидааст.

Тибқи қонунгузорӣ, шахрванд аз ибтидо то анҷоми таълими ҳарбӣ бояд амалҳоеро анҷом диҳад, ки ба таълим ва иҷрои вазифаҳои хизматчиёни ҳарбӣ нигаронида шудааст, инчунин, аз амалҳои, ки ба ин ҳалал мерасонад, худдорӣ намояд. Ҳамин тавр, шахрванд аз лаҳзаи ба қисми захиравӣ сафарбар шудан ва то ба охир расидани муҳлати дар он буданаш ё расидан ба муҳлати дар боло зикргардидаи давомнокии умумии таълими ҳарбӣ метавонад тақроран ба хизмати ҳарбӣ даъват карда шавад ва аз таълими ҳарбӣ гузарад. Микдори умумии вазифаҳои ҳарбӣ, ки шахрванд дар ин

давра даъват карда мешавад, ба салоҳдиди мақомоти ваколатдор, ки дар ин масъала озодии зиёд доранд, вобаста аст.

Танҳо дар давраи сафарбаркунӣ, вазъияти Ҳарбӣ, инчунин, дар давраи Ҷанг инҳо ба амал бароварда мешаванд: 1) тайёрии Ҳарбӣ дар давраи вазъияти Ҳарбӣ ва давраи Ҷанг; 2) даъват ба хизмати Ҳарбӣ барои сафарбарӣ, дар ҳолати Ҳарбӣ ва замони Ҷанг; 3) хизмати Ҳарбӣ дар давраи сафарбарӣ, дар ҳолати Ҳарбӣ ва замони Ҷанг. Аз сабаби мавҷуд будани камбудихо дар танзими ҳуқуқи ин шаклҳои иҷрои уҳдадорӣ Ҳарбӣ муҳокима кардани амалҳое, ки содиршуда ё худдорӣ аз он барои шаҳрвандони уҳдадор зарур аст, то андозае душвор мебошад. Ҳамин тавр, барои ҳар шаҳрванд дар вақти тайёрии Ҳарбӣ дониш ва маҳорати муайяни ҳарбиро аз худ кардан лозим меояд.

Ғайр аз ин, интиҳоби тасодуфӣ ба низомӣ дар интиҳоби шахсонӣ дорои як қатор малакаҳо ва қобилиятҳое, ки барои самаранокии Ҳарбӣ муҳим мебошад, кумак мекунад. Масалан, бо истифода аз низомӣ лотерея низомӣ афроди табақаҳо ва сатҳҳои гуногунро интиҳоб мекунад, ки ин ба таъсири неруи ҳамаҷониба ва муассири Ҳарбӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи қуръа барои ҳайати артиш аз қадим маъмул будааст. Дар замони муосир қуръакашӣ дар Ҷаҳон, бахусус, дар кишварҳои аврупоӣ ва сеъ паҳн шудааст. Аз ҷумла, дар Фаронса дар асри XVIII, ҳатто дар замони Луис баъзан одамонро бо қуръа барои хизмат дар полкҳои милитсия интиҳоб мекарданд. Соли 1805 Наполеони I низомӣ навро ҷорӣ намуд, ки мувофиқи он хизматчиёни Ҳарбӣ то соли 1814 аз рӯи рӯйхат бо истифода аз қуръа даъват карда мешуданд. Артиши турк низ бо қуръакашӣ ҷалб мешуд. Иёлоти Муттаҳида аз рӯзҳои аввали мавҷудияти худ интиҳоби тасодуфии навоарон ва сафарбаркуниро анҷом медиҳад. Ба гуфтаи В.Н. Руденко, татбиқи усули интиҳоби тасодуфӣ, ҳатто дар сохторҳои давлатӣ самаранок аст⁴³. Дар Афинаи қадим аксари мансабдорон аз рӯи қуръа интиҳоб мешуданд. Илова бар ин, ивазкунии кадрҳо хеле зуд-зуд ба амал меомад: масалан, судяҳои халқӣ ҳамагӣ як рӯз, аъзои Шуро ба муддати як сол интиҳоб карда мешуданд. Юнониҳо фаҳмида буданд, ки усули лотерея кӯшишҳои зиддиҷамъиятии номзадҳоро барои ба даст овардани мавқеи дилхоҳашон барбод медиҳад. Баргузори қуръа таъсири шахсии довтолабуро барои ин вазифа безарар мегардонад.

Кишварҳои гуногун даъвати тасодуфиро бо усулҳои гуногун амалӣ мекунад. Масалан, Иёлоти Муттаҳида лоиҳаи низомро дар давоми Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ, Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ, Ҷанги Корея ва Ҷанги Ветнам татбиқ кардааст. Интиҳоб ба синну сол асос ёфта буд ва мардони муво-

⁴³ Руденко В.Н. Институт жребия в комплектовании вооруженных сил: опыт Российской империи и СССР // Антиномии. – 2009. – №9. – С. 444.

фиқ аз рӯи санаи таваллудашон интиҳоб карда мешуданд. Дар давоми ҷанги Ветнам, соли 1969 низоми лотерея ҷорӣ карда шуд, то нигарониҳо дар бораи адолати лоихаро бартараф кунанд. Низоми лотерея аз рӯи санаи таваллуди шахс ва интиҳоби тасодуфӣ асос ёфта буд, ки он низоми пештараи комиссияҳои маҳаллии лотереяро иваз кард. Даъвати ҷарбӣ дар соли 1973 бекор карда шуд ва аз он вақт инҷониб Иёлоти Муттаҳида ба артиши ихтиёриён таъя мекунад.

Зербоби дуюм «Масъалаи амалишавии уҳдадорӣ ҷарбӣ» ном гирифтааст. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд танҳо ҳангоми амалишавии онҳо маъно пайдо карда, бо ин дар бораи риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд суҳан рондан мумкин нест. Ҳамчунин, таъбиқи ҳуқуқ дар илми ҳуқуқшиносӣ ҳамчун таъбиқи имкониятҳои аз ҷониби давлат муқарраршуда ва кафолатдодашуда, ки барои амалӣ намудани ҳуқуқҳои субъективӣ шахсонӣ воқеӣ нигаронида шудаанд, фаҳмида мешавад. Ҳуқуқ тавассути рафтори фаъолонаи шахс дар истифодаи арзишҳо ва неъматҳои моддӣ маънавӣ амалӣ мегардад.

Оинномаи ҷарбӣ ҳуҷҷати расмие мебошанд, ки ҳадафҳо, вазифаҳо, усулҳо ва принципҳои истифодаи хизматчиёни ҷарбӣ, ҷузъу томҳо ва иттиҳодияҳои намудҳои гуногуни қувваҳои мусаллаҳ, қисмҳои қушунҳо (қувваҳо)-и сохторҳои қувваҳои мусаллаҳро муайян мекунанд.

Дар банди 1 “Оинномаи интизомӣ” омадааст, ки тамоми хизматчиёни ҷарбии ҷузъу томҳои гуногуни Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қисмҳои ҷарбӣ, ситодҳо, идораҳо ва муассисаҳои таълимӣ ҷарбӣ дастурҳои дар Оинномаи зикргардидаро қатъиян риоя намоянд. Ин уҳдадорӣ ба шахсон, новобаста ба рутбаҳои ҷарбӣ, мақоми касбӣ ва нақши мушаххас дар хизмати ҷарбӣ, таъмин карда мешавад.

Ин санад ҳуқуқ ва уҳдадориҳои умумии хизматчиёни ҷарбии Қувваҳои Мусаллаҳ ва муносибати байни онҳо, уҳдадориҳои шахсонӣ мансабдори полк ва қисмҳои он, инчунин, қоидаҳои тартиботи дохилиро муайян мекунад. Оинномаи интизомӣ моҳияти интизومي ҷарбӣ, уҳдадориҳои хизматчиёни ҷарбиро оид ба риояи он, навъҳои ҳавасмандгардонӣ ва ҷазоҳои интизомӣ, ҳуқуқҳои фармондеҳони (сардорони) таъбиқи онҳо, инчунин, тартиби пешниҳод ва баррасии пешниҳодҳо муайян мекунад.

Дар оинномаи интизомӣ мафҳуми интизومي ҷарбӣ дода шудааст, ки он иҷроиши қатъӣ ва дақиқи қоидаву тартибот аз ҷониби ҳамаи хизматчиёни ҷарбӣ ба ҳисоб меравад.

Оинномаҳои ҷарбӣ муҳимтарин сарчашмаҳои ҳуқуқӣ барои танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи мудофияи миллӣ ва таъмини амнияти ҷарбии давлат таъин шудаанд.

Зербоби 3 боби 2 «Масъалаҳои муқоисавии уҳдадории ҳарбӣ»-ро мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар илми ҳуқуқшиносии муосири тоҷик одағ шудааст, ки ҳангоми баррасии масъалаҳои муқоисавӣ ба давлатҳои пасошуравӣ таъя қарда мешавад, ки дар анҷом ин таҳлилҳо натиҷаи дилхоҳ ба бор намеоваранд, зеро як объект бояд бо объекти нисбатан монанд, аммо хубтар ва пешрафтатар муқоиса қарда шавад.

Барои муқоиса мо тасмим гирифтём, давлатҳои Исроил, Сингапур ва Гурҷистонро интихоб намоем, ки ин интихоб бо якҷанд омил асоснок қарда мешавад:

Давлати Исроил:

1. Фалокати ба сари ин миллат дар давраи Чанги Дуюми Чаҳонӣ даҳшатовар буд.

2. Ин давлат низ дар баробари Тоҷикистону Сингапур дар байни рақибони пурқудрат қарор дошт ва ҳар соат имкони аз байн рафтани давлат мавҷуд буд.

3. Исроил то ин дам таҷрибаи давлатдорӣ надошт ва ҳамаро аз сифр оғоз намуд.

Дар айни замон Исроил яке аз кишварҳои пешрафтаи чаҳон, аз ҷумла дар соҳаи низомӣ мебошад. Он дорои иқтидори кофӣ барои тавлиди аслиҳои пешрафта, техникаи сифатӣ ва миқдорӣ барои артиш, дар баробари ин, дар арсаи чаҳонӣ мавқеи баҳсбарангез дорад ва аксар вақт мавриди маҳкумияти шадид қарор мегирад. Аммо ин ба Исроил барои нигоҳ доштани сатҳи баланди комплекси ҳарбӣ-саноатии худ ва қобилияти содироти беҳтарин моделҳои аслиҳа ва техникаи ҳарбӣ ҳалал намерасонад.

Бо қадом сабабҳо Исроил тавонист ба яке аз бузургтарин содиркунандагони силоҳ дар чаҳон табдил ёбад (ҷои 6-ум аз рӯи арзиши содироти силоҳ дар солҳои 2006-2013 пас аз ИМА, Россия, Фаронса, Олмон ва Британияи Кабир), дар ҳоле ки аз рӯи андозаи худ яке аз хурдтарин кишварҳои чаҳон аст (20,779 км. кв.). Ин давлат захираҳои инсонии маҳдуд дорад: дар он қариб 9 миллион нафар зиндагӣ мекунад ва дар ҳақиқат ягон намуди маъдани ғоиданок, ки барои истехсоли бевоситаи навъҳои асосии техникаи ҳарбӣ зарур аст, вучуд надорад. Пас, ҷаро Исроил, ки ҷунин «маҳдудият» дорад, яке аз таъминкунандагони самараноки аслиҳа дар чаҳон аст ва ҳамкориҳои ҳарбии техникаӣ дар сиёсати хоричии Исроил ҷӣ мавқеъ дорад?

Доктринаи ҳарбии Исроил ҳуҷҷати расмиест, ки сиёсати ҳарбии давлатро муайян менамояд ва он соли 1953 қабул шудааст. Муқаррароти асосии доктринаи ҳарбии Исроил инҳо мебошанд:

– Аҳолии Исроил аз ҷиҳати шумора аз мамлакатҳои ҳамсоя кам аст ва дар ояндаи наздик Исроил ҳамеша маҷбур мешавад, ки ба муқобили душмане, ки аз ҷиҳати шумора аз вай зиёдтар аст, ҷанг кунад;

– Баҳси Исроил бо давлатҳои ҳамсоя на аз ҳалли масъалаи сарҳадҳо, балки аз он иборат аст, ки душман худӣ фақти мавҷудияти давлати Исроилро қабул намекунад. Бартарии назарраси душманро дар техникаи ҳарбӣ ва шумора ба назар гирифта, Исроил танҳо дар сурате ба ғалаба умед баста метавонад, ки сохтори ҳарбии душман зуд барҳам дода шавад;

– Худуди начандон калон, сарҳадҳои хеле дарунсохт ва наздикии инфрасохтор ва шаҳрҳои калон ба ҳатти фронт давлати Исроилро аз ҳама гуна умқи стратегӣ маҳрум мекунад. Дар минтақаи наздиктарин масофа аз баҳри Миёназамин то сарҳад ҳамагӣ 14 км аст. Дар ноҳияҳои сарҳадии Исроил монеаҳои табиӣ барои мудоғиба (дарёҳои васеъ, кӯлҳо ва теппаҳо) вучуд надоранд;

– Барои Исроил сар қардани ҷанги дуру дароз манфиатовар нест. Ҷанг ба зарурати сафарбар қардани ғоизи бузурги аҳоли оварда мерасонад. Дар ҷунун шароит иқтисодии давлат дар давоми ҷанд ҳафта баъди сар задани амалиёти ҷанг аз қор мемонад.

Қувваҳои мудоғибаи Исроил ҷойест, ки дар он робитаҳои муҳими иҷтимоӣ ташаққул меёбанд. Ин як муассисаи бузурги иҷтимоӣ аст, ки метавонад ҳамчун трамплин барои мансаб хизмат кунад. Бисёр ширкатҳои Исроилӣ қиро қардани мутахассисони дорои таҷрибаи ҳарбиро афзал медонанд. Аз ин рӯ, шаҳрвандони Исроил одатан ба нерӯҳои ҷангӣ, полиси низомӣ ё қосбонҳо дохил мешаванд. Сарқашӣ аз иҷрои вазифаи ҳарбӣ танҳо дар сурати мавҷуд будани асосҳои қонунӣ сурат мегирад.

Қагорияҳои зерини шахсон аз тартиби муқаррарқардидаи даъват озод қарда мешаванд:

- Қалабағони мақтаби динӣ;
- Дуҳтарони 20-қолаи синни даъвати ҳарбӣ;
- Занони қӯдақдори исроилӣ;
- Бозғашти ҳар ду ҷинс бо қӯдақон;
- Дуҳтароне, ки бинобар эътиқоди динӣ наметавонанд дар сафи Қувваҳои мусаллаҳ ҚМ хизмат қунанд ва ба онҳо хизмати алтернативӣ пешниҳод қарда мешаванд;
- Шаҳсоне, ки бо сабаби саломатӣ хизмати ҳарбиро иҷро қарда наметавонанд.

Агар исроилӣ дар давраи маърақаи даъват дар муассисаи таҳсилоти олий таҳсил қунанд, пас, ӯ ҳуқуқи таъхирро дорад.

Сингапур давлате мебошад, ки ба мисли Тоҷикистон соли 1965 дар як вазъияти мушқил истиқлолият ба даст овард.

2. Давлате буд, ки шарикӣ сиёсӣ надошт ва ҳамеша дар ҳатари зерӣ ҳамла қарор гирифта буд.

3. Ба мисли кишвари мо артишро аз сифр сохт.

9 августи соли 1965 Сингапур аз Федератсияи Малайзия чудо шуд ва дар ҳайати Иттиҳоди Миллатҳо таҳти роҳбарии Британия давлати мустақил гардид. Моҳи майи соли 1966 дар Лондон дар бораи имкони аз нав дида баромадани мақоми базаҳои низомии Бритониё дар Сингапур гуфтушунидҳо сурат гирифт. Аз соли 1967 то инҷониб рушди интенсивии Қувваҳои мусаллаҳи Сингапур бо иштироки машваратчиён ва мутахассисони ҳарбии хориҷӣ (аз Британияи Кабир, Австралия ва Исроил) оғоз ёфт.

Сарфармондеҳи олии ҚМ-и Сингапур, тибқи Конститутсия, Президент буда, роҳбарии умумии сиёсӣ ва ҳарбии ҚМ-ро Шурои машваратӣ ба амал мебарорад.

Пас аз инқилоби садбарги соли 2003 ислоҳоти ҚМ-и Гурҷистон оғоз шуд, ки бо афзоиши хароҷоти низомӣ ҳамроҳ буд. Дар давраи баъд аз соли 2003 Гурҷистон рекорди ҷаҳонӣ оид ба афзоиши буҷети ҳарбӣ гузошт. Солҳои 2003-2007 ин буҷет беш аз 30 маротиба афзуда, аз 30 миллион доллар (0,7% ММД) дар соли 2003 то 940 миллион доллар (8,0% ММД) дар 2007 афзоиш ёфтааст. Дар буҷети Гурҷистон барои соли 2008 хароҷоти Вазорати мудофия 1 миллиард доллар пешбинӣ шуда буд, ки тақрибан 8% ММД ва зиёда аз 25% тамоми даромадҳои буҷети Гурҷистонро ташкил меод.

Дар Гурҷистон дар асоси тағйироти охирин ба қонунгузорию уҳдадорӣ ҳарбӣ вобаста ба доғи судӣ танҳо шахсоне озод карда мешаванд, ки ҷинояти вазнин ва махусан вазнин содир намудаанд. Ҳамчунин, дар асоси ин навоарӣ, ба таъхир андохтани хизмати ҳарбӣ бо пардохти маблағи муайян имконпазир мебошад.

Қонунгузорию Гурҷистон боз як навоарию ҷолиби диққат дорад, ки дар он ба хизмати ҳарбӣ шаҳрвандони хориҷӣ қабул карда мешаванд. Дар боло қайд намуда будем, ки дар ИМА новобаста аз шаҳрвандӣ шахс уҳдадор аст аз синни 18 то 45 дар қайди ҳарбӣ бошад, аммо дар Гурҷистон боз ҳам пештар рафтанд.

Хулоса, барои боз ҳам беҳтар намудани даъват ба хизмати ҳарбӣ ва хубтар намудани шароити хизмат, ҳамзамон, ҷиҳати ташкили як артиши муқтадир дар минтақа метавон аз таҷрибаҳои болозикр истифода намуд. Аслан, қабули чунин навоарӣ ва ташкили он дар соҳаҳои ғайринизомии уҳдадорӣ ҳарбӣ самаранок ба назар мерасад.

Зербоби 4 боби 2 «Мафҳум, моҳият ва нақши ватандӯстӣ дар иҷрои уҳдадорӣ ҳарбӣ» ном гирифта, ватандӯстӣ ҳамчун мафҳуми васеъ муҳаббат ва садоқатро дар бар мегирад, ки шахс нисбати ватани худ дорад. Ватандӯстӣ пайванди амиқро бо миллат, таърих, фарҳанг, арзишҳо ва идеалҳои он дар бар мегирад.

Дар асл ватандӯстӣ ҳисси ифтихор аз кишвари худ ва хоҳиши саҳм гузоштан ба беҳбудии он аст. Ватандӯстӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мешавад, аз намоиши рамзҳои миллӣ ва иштирок дар иҷрои уҳдадорӣҳои шаҳрвандӣ то таблиғи ғаболонаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки ватандӯстӣ дар фарҳанго ва ҷомеаҳо шаклу тафсириҳои гуногун дорад. Ифодаи ватандӯстӣ вобаста ба шароити таърихӣ, низомҳои сиёсӣ ва меъёрҳои иҷтимоӣ фарқ мекунад, дар ҳоле ки баъзе муҳаққиқон ватандӯстиро як қувваи фарогир ва муттаҳидкунанда мешуморанд, барои дигар онро ҳамчун хатари миллатгароӣ ба қалам медиҳанд.

Асоси мафҳуми «ватандӯстӣ»-ро калимаи ватан ташкил мекунад. Аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» чунин оварда шудааст: «Ватан - Тоҷикистон, кишвари азизу маҳбуб барои шахс, ҷомеаи иҷтимоӣ ё миллии одамон, ки онҳо мансубияташонро ба он ҳамчун шароити зарурии некуаҳволии худ медонанд». Дар асоси ин мафҳуми ватандӯстӣ чунин оварда шудааст: «Ватандӯстӣ - муҳаббати шахс ба Ватан, сарзамин ва халқ, ҳифзи намудан аз душман ва ба манфиати онҳо содиқона хизмат кардан»⁴⁴.

Дарки мафҳуми васеи ватандӯстӣ барои омӯхтани моҳият, аҳаммияти таърихӣ ва нақши он дар ҷомеаи муосир хеле муҳим аст. «Ташаккули рафтори шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ маънии ташвиқи наврас ба танзими рафтори ӯ буда, метавонад меъёрҳои дар ҷомеа қабулшударо дар бар гирад».

Муҳаббат ба ватан асоси ватандӯстиро ташкил медиҳад. Он пайванди эҳсосӣ, эҳтироми меҳрубонӣ ва ғамхорӣ ҳақиқӣ ба замин, одамон, фарҳанг ва мероси миллатро дар бар мегирад. Ин муҳаббат аз доираи манфиатҳои шахсӣ фаротар буда, саъю кӯшиши васеътарро ба беҳбудии коллектив ва муваффақиятҳои тамоми мамлакат низ фарогир аст.

Гузашта аз ин, ватандӯстӣ аз миллатгароӣ фарқ мекунад, ҳарчанд ин ду истилоҳ унсурҳои нисбатан ба ҳам монанд доранд. Ватандӯстӣ муҳаббат ба кишвари худ ва хоҳиши саҳми мусбат дар рушди он аст, вале миллатгароӣ майл дорад, ки мановфеи миллатро болотар аз ҳама чиз гузашта, баъзан дурнамо ва некуаҳволии миллатҳои дигарро нодида гирад.

Ҳамин тавр, дар таърих ватандӯстиро ҳамчун ҳисси хоса падидаҳои гуногун дар муносибатҳои иҷтимоӣ меноманд. Аксар вақт фаҳмиши муҳаббат ба Ватан, масалан, бо муҳаббат ба давлат ва ғайра иваз карда мешавад:

⁴⁴ Қонуни ҶТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» аз 23.12.2022, таҳти №1920 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.04.2023)

– ватандӯстии давлатӣ (этакӣ) - муҳаббат ба давлат;
– ватандӯстии империалистӣ - садоқат (муҳаббат) ба империя ва ҳукумати он;

– ватандӯстии полис (шаҳрӣ) - муҳаббат ба полис (шаҳр), яъне тарзи зиндагӣ, анъана, хусусият ва равияҳо. Он дар давлатҳои қадимии шаҳрҳо (полисҳо) вучуд дошта ба равияҳои динии маҳаллӣ асос ёфтааст.

– ултраватандӯстӣ - муҳаббат ба Ватан дар шаклҳои шадид;

– ватандӯстии этникӣ - муҳаббат ба миллат;

– ватандӯстии шаҳрдорӣ - муҳаббат ба шаҳри худ.

Таҳаввулоти ватандӯстӣ дар замони муосир эътирофи бештари во-бастагии ҷаҳонишавӣ, бисёрфарҳангӣ, арзишҳои демократӣ ва шаҳрвандии фаъолро инъикос мекунад. Ватандӯстони муосир сабъ ме-кунанд, ки ҷомеаҳои фарогир ва одилона бунёд намуда, ба некуаҳволӣ ва пешрави миллатҳои худ саҳм гузоранд, ҳамзамон, гуногунрангӣ ва пайвастагии ҷаҳонро фаро гиранд.

Ватандӯстӣ муҳаббат, садоқат ба ватан, арзишҳо ва ниҳодҳои он буда, дар бисёр ҷиҳатҳо, аз ҷумла дар дастгирии манфиатҳои миллӣ, рамзҳо, анъанаҳо ва фарҳангҳо зоҳир мешавад.

Масъалаи асосҳои ҳуқуқи уҳдадорӣ ҳарбӣ дар Тоҷикистон ҳарчанд дар санадҳо ва барномаҳои стратегияҳо дарҷ ёфта бошад ҳам, нигоҳи сирф ҳуқуқӣ ба ин соҳа, ба андешаи муаллиф, маҳз аз тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» оғоз шуд, зеро қабули ин қонун дар таҳрири нав ва ҷорӣ намудани шакли «сафарбарӣ» дар ҷомеа саволҳои гуногунро ба вучуд овард. Аз ин рӯ, мақомоти қонунгузори кишвар дар як муддати кӯтоҳ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон»-ро қабул намуд. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём ба Маҷлиси олии соли 2022 қайд намуданд: «Мо имсол «Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026» ва «Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими хувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027»-ро қабул намудем. Дар ин замина, зарур аст, ки аз ҷониби Қумитаи ҷавонон ва варзиш якҷо бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо ҷиҳати қабули барномаҳои маҳаллии кор бо ҷавонон тадбирҳои амалӣ андешида шаванд»⁴⁵.

⁴⁵ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.12.2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/29823> (санаи мурочиат: 25.11.2023).

Низоми тарбияи ватандӯстӣ тамоми зинаҳои фаъолияти тарбиявиро фаро мегирад, ки аз оила, муассисаҳои томактабӣ ва тарбиявӣ, муассисаҳои фарҳангӣ, воситаҳои ахбори омма, варзиш, меҳнат, ҳарбӣ ва дигар дастаҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ сар карда то мақомоти олии давлат анҷом меёбад.

Дар низоми тарбияи ватандӯстӣ оила ҳамчун асоси ҷомеа ҷои маҳсууро ишғол мекунад. Маҳз дар оила раванди тарбияи шахсият, ташаккул ва инкишофи ватандӯстӣ оғоз гардида, баъдан дар коллективҳои тарбиявӣ, меҳнатӣ, ҳарбӣ, муассисаҳои фарҳангӣ маърифатӣ ва дар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ идома меёбад.

ХУЛОСА

Дар асоси таҳлил ва таҳқиқи мавзӯ метавон чунин хулоса кард:

1. Уҳдадорӣ ҳарбӣ яке аз пояҳои асосии давлатдорӣ буда, вобаста ба талаботи замон ва рушди ҷомеа ба тағйирот рӯ ба рӯ мешавад. Ҳарчанд дар адабиёти ҳуқуқӣ байни мафҳумҳои «уҳдадорӣ ҳарбӣ» ва «хизмати ҳарбӣ» фикри ягона вучуд надошта бошад ҳам, истифодаи мафҳуми «уҳдадорӣ ҳарбӣ» дар қонунгузорӣ нишон медиҳад, ки он аз мафҳуми «хизмати ҳарбӣ» фарогиртар аст [2-М; 3-М].

2. Уҳдадорӣ ҳарбӣ дар даврони қадим ва асрҳои миёна ба маънои имрӯзааш фаҳмида намешуд. Давлатдориҳои қадима ва асримиёнагӣ муносибаташонро ба уҳдадорӣ ҳарбӣ дар заминаи эътиқодоти динӣ ва табақаҳои ҷомеа ба роҳ мемонданд. Аз ҷумла, дар Шарқ, хусусан гузаштагонии тоҷик, муносибати худро бо уҳдадорӣ ҳарбӣ, чи дар замони зардуштӣ ва чи дар давраи исломӣ, дар заминаи дин пайрезӣ мекарданд, дар ҳоле ки давлатдориҳои ғарбӣ то интишор ёфтани масеҳият дар он дар масъалаҳои мазкур аз рӯи табақабандии мардум муносибат мекарданд. Уҳдадорӣ ҳарбӣ ба маънои имрӯзаш барои тоҷикон аз инқилоби октябр маншаъ мегирад [7-М; 8-М; 12-М].

3. Ҳангоми адои уҳдадорӣ ҳарбӣ бархе аз ҳуқуқҳои инсон, ки аз принципҳои бунёди маншаъ мегиранд, ба гунае маҳдуд карда мешаванд. Омӯзиши мавзӯ нишон дод, ки уҳдадорӣ ҳарбӣ, дар қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ на ҳамчун маҳдуднамоии ҳуқуқӣ инсон, балки ҳамчун масъулияти инсонӣ ва қарзи шаҳрвандӣ эътироф шуда, барои таъмини принципҳои бунёдии ҷомеа зарур мебошад [1-М; 3-М].

4. Уҳдадорӣ ҳарбиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз қабилӣ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофиа», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон», Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадори ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тайёрии сафарбаркунӣ ва сафарбаркунӣ» ба танзим медарорад. Илова бар ин, уҳдадории ҳарбӣ дар санадҳои зерқонунӣ аз қабилӣ Низомнома «Дар бораи тартиби даъвати шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ», Низомномаи бақайдгирии ҳарбии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Низомномаи Комиссияи даъвати ҷумҳуриявӣ шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ, Низомномаи мақомоти маҳаллии идоракунии ҳарбӣ, Низомномаи тартиби ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шаҳрвандон, Оинномаҳои интизомӣ ва ғайра мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқи мавзӯ нишон медиҳад, ки бо дигаргун шудани вазъи геосиёсии ҷаҳон имрӯз зарурати таҷдиди назар намудани санадҳои маъёрӣ-ҳуқуқии марбут ба уҳдадории ҳарбӣ пеш омадааст [1-М; 3-М].

5. Ҳарчанд соли 2021 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадори ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» дар таҳрири нав қабул карда шуда, амалишавии уҳдадории ҳарбӣ заминаҳои мусоид ва роҳкорҳои нав ба миён оварда бошад ҳам, то ҳол дар ин масъала мушкilot ба назар мерасад [2-М; 4-М].

6. Таъсис ва ташкили ҚМ дар давлатҳои Исроил, Сингапур ва Гурҷистон бо таъсису ташкили ҚМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шабоҳати зиёд дорад, зеро ҚМ дар ин кишварҳо аз сифр оғоз шудааст. Аз ин рӯ, истифода аз таҷрибаҳои кишварҳои мазкур дар ин самт барои рушди пешрафти ҚМ- Тоҷикистон бисёр мувофиқ мебошад [2-М; 4-М].

7. Мафҳуми ватандӯстӣ бисёр васеъ буда, дар адабиёти илмӣ бо шарҳу тавзеҳи гуногун оварда шудааст. Хусусан, дар сарчашмаҳои гуногунсоҳаи классикии форсу тоҷик мафҳуми ватандӯстӣ аз далолати муосир ба кулӣ фарқ мекунад. Имрӯз ватандӯстӣ яке аз муҳимтарин унсурҳои тарбияи ҷавонон буда, масъулиятпазирӣ ва иҷрои уҳдадориҳои шаҳрвандиро нишон медиҳад [6-М; 9-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Аз таҳқиқ ва таҳлили мавзӯи маълум мешавад, ки диссертатсияи мазкур дар ин самт қадами нахустин буда, вобаста ба ҳар паҳлуи дигари уҳдадории ҳарбӣ метавон таҳқиқоти монографӣ анҷом дод. Бо ҳулосагирӣ аз таҳқиқи мавзӯи барои истифодаи амалии он чунин тавсияҳо пешниҳод карда мешавад:

1) Принсипи «ногузирии уҳдадории ҳарбӣ» ба қисми 5 моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадори ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» илова карда шавад. Ин принцип ба рушди уҳдадории ҳарбӣ во-

баста ба иҷрои хизмати ҳарбӣ оварда мерасонад, зеро он хангоми иҷро накардани уҳдадории ҳарбӣ то синни 27-солагӣ ҷавобгариро ба бор меоварад;

2) Синни хизмати ҳарбӣ дар баробари хизмати давлатӣ баланд бардошта шавад, яъне аз 27 ба 30-солагӣ. Дар ин ҳолат ягонагии синнусолӣ дар хизмати давлатӣ ба вучуд меояд.

3) Ҷавобгарии уҳдадории ҳарбӣ бештар хусусияти маъмурӣ дошта бошад, на ҷиноятӣ. Чи тавре ки аз мақсади ҷазо дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, мақсади ҷазо ислоҳ намудани шахси ҷиноятсодирнамуда ва ба ҷамъият баргардонидани ӯ ба ҳисоб меравад, на таҳқиру азоби ҷисмонии ӯ. Ба ин васила қонун имконият медиҳад, ки шахс аз иҷрои уҳдадории ҳарбӣ озод шавад.

4) Вобаста ба таъмини шаффофият, адолат ва баробарӣ низоми электронии бақайдгирии ҳарбӣ ташкил карда шавад. Дар асоси ин додгоҳ маркази ягонаи даъватии ҳарбӣ ташкил карда, шаҳрвандонро дар асоси «интихобӣ тасодуфӣ» бе назардошти миллат, ранги пуст, вазъи молумулкӣ, баромади иҷтимоӣ ва дигар принципҳои конститусионӣ интихоб намояд.

5) Банди 2 қисми 1 моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» вобаста ба амалӣ нашудан ва аҳаммияти зиёди иҷтимоӣ надоштан бардошта шавад.

6) Ба хизмати давлатӣ танҳо ҳама хизматчиёни давлатӣ аз ҳисоби шахсони адокардаи хизмати ҳарбӣ ҷалб карда шавад. Ба ин васила, ҳам рафтори гайриқабули байни сарбозон ва ҳам эҳтироми хизматчиӣ давлатӣ ба давлату миллат зиёд хоҳад гашт.

7) Институти ба таъхир андохтани уҳдадории ҳарбӣ бо роҳи пардохти маблағ ба бучет давлат ва ба таъхир андохтан на зиёда аз ду маротиба ва барои хатмкардагони бакалавр иҷозат дода нашавад.

Боварӣ дорем, ки амалӣ намудани ин тавсияҳо дар баланд бардоштани ҳисси ватандӯстии ҷавонон, ҷалби онҳо ба хизмати ҳарбӣ ва таҳкими пояҳои Истиқлолияти давлатӣ, инчунин, ҳифзи тамомияти арзӣ мусоидат менамояд.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

І. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ чоп шудаанд

[1-М] Муминзода, М.Н. Асосҳои таърихӣ-ҳуқуқии магистратура [Матн] / М. Н. Муминзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2022. – №1(25). – С. 293-302. ISSN 2414 9217

[2-М] Муминзода, М.Н. Моделҳои ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 73-79. ISSN: 2305-0535

[3-М] Муминзода, М.Н. Масъалҳои ҳуқуқии муайян намудани мафҳуми уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2023. – №1 (29). – С. 81-92. ISSN 2414 9217

[4-М] Муминзода, М.Н. Теоретико-правовое основание случайного выбора призываемых на военную службу [Текст] / М.Н. Муминзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. 2023. – №2. – С. 122-136. ISSN 2307-5198

[5-М] Муминзода, М.Н. Принципиҳои уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / Э.С. Насриддинзода, М.Н. Муминзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2023. – №3 (47). – С. 89-95. ISSN: 2305-0535

[6-М] Муминзода, М.Н. Заминаҳои ҳуқуқӣ ва омилҳои рушди ҳисси ватандӯстӣ дар асоси қабули стратегия [Матн] / М.Н. Муминзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №4-1. – С. 251-256. ISSN 2413-5151.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳои илмӣ ҷоп шудаанд:

[7-М] Муминов, М.Н. Джихад. [Текст] / М.Н. Муминов // Развитие предпринимательского, коммерческого и туристического законодательства в период Государственной независимости Республики Таджикистан: материалы научно-практической конференции (18 мая 2018) // Под редакцией кандидатов юридических наук, доцентов Рахмона Д.С. и Сангинова Д.Ш. Душанбе: «Эр-граф». 2018. – С. 292–297.

[8-М] Муминзода, М.Н. Чиход: мафҳум ва инкишофи таърихии он [Матн] // Муҳаққиқи ҷавон. – №1. – 2021. – С. 118-123.

[9-М] Муминзода, М.Н. Омилҳо ва асосҳои ҳуқуқии қабули стратегияи ватандӯстӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ (9-уми декабри соли 2022) // Зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Курбонализода Н.Ш. – Душанбе: Мағбааи ДМТ, 2022. – С. 164-175.

[10-М] Муминзода, М.Н. Роль вооруженных сил в борьбе с терроризмом: теоретико-правовой аспект [Текст] / Муминзода М.Н. // «Право и экономика: актуальные вопросы коммерческого права и информационной безопасности»: материалы международной научно-практической конференции (25-26 апреля 2023 г.) / Под редакции доктора технических наук

Х.Х. Назарзода, доктора экономических наук Ф.Р. Шаропова, доктора юридических наук Н.А. Кудратова. – Душанбе: «ДДТТ», 2023. – С. 176-178.

[11-М] Муминзода, М.Н. Правовая ответственность в сфере воинской обязанности по законодательству Республики Таджикистан [Текст] / Муминзода М.Н. // «XIII Ломоносовские чтения», посвященной 115-летию академика Бободжона Гафурова (28-29 апреля 2023 года): материалы международной научно-практической конференции Часть II. Гуманитарные науки (право, экономика) // Под общей редакцией: к.э.н., доцента Ганиева Р.Г. – Душанбе, 2023. – С. 152-156.

[12-М] Муминзода, М.Н. Правовые источники обязанности человека в правовой системе зороастризма [Текст] // Юридическая ответственность: современные проблемы теории и практики: XXIII Междунар. науч. конф. Москва, 12 апреля 2023 г.: Сб. научных статей / Под ред. Н.И. Архиповой, С.В. Тимофеева, И.А. Беляевой. – М.: РГГУ, 2023. – С. 30-40.

[13-М] Муминзода, М.Н. Шаклҳои иҷроӣ уҳдадорӣ ҳарбӣ дар кишварҳои ҷаҳон: таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ / Э.С. Насриддинзода, М.Н. Муминзода // Масъалаҳои назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ (5-уми декабри соли 2023) // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Мирзозода П.З. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2023. – С. 19-25.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК:340.111(575.3)

ББК:67.3

М –90

МУМИНЗОДА МАХМАДШАРИФ НОЗИМ

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ
ВОПРОСЫ ВОИНСКОЙ ОБЯЗАННОСТИ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук
по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства;
история учений о праве и государстве

ДУШАНБЕ - 2024

Диссертация выполнена на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

Научный руководитель: **Насриддинзода Эмомали Сайфиддин** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАНТ, ректор Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Буризода Эмомали Бозор** – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой истории государства и права Института философии, политологии и права имени А. Баховадинова Национальной академии наук Таджикистана

Джамшедзода Комрон Джамшед – кандидат юридических наук, Старший советник председателя Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан

Оппонирующая организация: Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан (г. Душанбе).

Защита диссертации состоится 1 октября 2024 г. в 10:00 на заседании Диссертационного совета 6Д.КOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11)

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj, а также в центральной научной библиотеке Таджикского национального университета (г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

Автореферат разослан « ____ » _____ в 2024 г.

Ученый секретарь Диссертационного совета
доктор юридических наук, профессор

Назаров А.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Обеспечение безопасности и защита интересов государства, укрепление его независимости и обороноспособности, согласно статье 43 Конституции Республики Таджикистан, представляют собой обязанность каждого гражданина. Это предполагает активное участие гражданина в обороне Родины.

Одной из причин неспособности поддерживать власть и общественный порядок в первые дни независимости являлось отсутствие надежной и лояльной силы. Таджикистан с первых дней независимости осознал этот важный фактор государственности и, несмотря на сложную политическую и экономическую ситуацию, приступил к организации вооруженных сил¹.

Призыв на военную службу устанавливается с целью защиты общественных интересов в сфере обороны и безопасности государства. Однако в процессе реализации этого права личные интересы граждан могут подвергаться ограничениям, по сравнению с другими основными обязанностями.

В современной юридической науке необходимо провести более глубокое изучение конституционных обязанностей гражданина, включая воинскую обязанность, а также другие теоретические аспекты, учитывая как отечественный, так и зарубежный опыт в этой сфере.

Также стоит отметить, что в настоящее время механизмы обеспечения национальной безопасности и обороны находятся на стадии разработки. Мировая тенденция к ограничению использования воинской обязанности в мирное время объясняется изменениями в современном обществе, включая демографические проблемы, экономические потери от призыва на военную службу, увеличение значимости общечеловеческих ценностей, прав и свобод человека, осуждение милитаризма и агрессии, развитие гражданского общества и политические проблемы, связанные с использованием призывников в военных конфликтах. Однако, применение зарубежного опыта требует тщательной адаптации и обоснования.

В институте воинской обязанности в независимом Таджикистане проводятся поэтапные и систематические реформы. Основное внимание уделяется изменениям в организации выполнения воинской обязанности, включая изменения в процедурах прохождения военной службы, правилах воинского учета и призыве на военную службу. Государство активно работает над разработкой новых форм воинской обязанности и улучшением эффективности существующих. Одной из ключевых проблем в этой области является обеспечение баланса между законными интересами граждан

¹ Рахмонов Э.Ш. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди аввал. – Душанбе: «Ирфон», 2002. – С. 19.

во время службы. Поэтому необходимы теоретические и историко-правовые исследования в области воинской обязанности для разработки соответствующих рекомендаций по ее улучшению.

Степень научной разработанности темы исследования. Круг вопросов, обсуждаемых в процессе диссертационного исследования получил глубокое или существенное отражение в работах отечественных ученых, в том числе Э.С. Насриддинзода², А.Г. Холикзода³, Б.А. Сафарзода⁴, Д.С. Рахмона⁵, Э.Б. Буризода⁶, Р.Ш. Шарофзода⁷, У.А. Азиззода⁸, Х.О. Оева⁹, Н.И. Бобоева¹⁰, А.М. Диноршох¹¹, А.К. Назаров¹², Дж.

² Насриддинзода Э.С. Нақши фарҳанги ҳуқуқи интиҳоботӣ дар амалишавии принсипҳои асосии интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Э. С. Насриддинзода, С. Чаҳонгир // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №8. – С. 281-287.; Насурдинов, Э.С. Правовая культура в условиях глобализации / Э. С. Насурдинов // Пробелы в российском законодательстве. – 2014. – №2. – С. 46-51.

³ Холикзода, А.Г. Авеста как основной источник зороастрийского права / А. Г. Холикзода // Юридическая наука: история и современность. – 2018. – №12. – С. 172-184.; Холикзода, А. Г. Понятие зороастрийской правовой системы: самобытность регуляции и особенности источников / А. Г. Холикзода // Юридическая наука: история и современность. – 2018. – №11. – С. 173-192.

⁴ Сафаров Б.А. Раннее исламское государство и формирование исламских представлений о власти: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Душанбе, 2010. – 25 с.; Сафарзода Б.А. Международные стандарты в области прав человека: История и современность / Отв. ред. [Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе, 2016. – 345 с.

⁵ Сафаров Д.С. Права человека и глобализация в контексте исламской правовой культуры (история и современность): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Душанбе, 2012. – 25 с.

⁶ Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. – Душанбе, 2007. Т. 2. Ч. 1-2. – 240 с.

⁷ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқук. – Душанбе: «Империл-Групп», 2014. – 625 с.

⁸ Азиззода У.А. Защита прав человека от клеветы и оскорбления в зороастрийской правовой системе / У.А. Азиззода, Ф.А. Бобохонов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – №5. – С. 254-262.

⁹ Ойев Х. Ҳуқуқи маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2013. – 564 с.; Ойев Х. Хизмати давлатӣ. Китоби дарёӣ. Душанбе, 2011. – 400 с.

¹⁰ Бобоева Н.И. Эволюция государственной власти в историческом Таджикистане (IX-XIV вв.): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бобоева Назирамох Идиевна; – Душанбе, 2014. – 27 с.

¹¹ Диноршоев А.М. Конституционные основы регламентации и реализации прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.02. – Москва, 2015. – 535 с.; Диноршоев А.М., Салохидинова С.М. Конституционное право Республики Таджикистан. – Душанбе, 2017. – 250 с.

¹² Назаров А.К. Принципы исламского уголовного права / А.К. Назаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социальных, экономических и общественных наук. – 2019. – №8. – С. 197-203.; Назаров А.К. Уголовно-правовые нормы корана и хадисы и их классификация по институтам криминального права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12 00 01. – Душанбе, 2009. – 25 с.

Саъдизода¹³, Ш.Ф. Искандарова, И.К. Миралиева, И.И. Саидзода, Б.К. Мирзоева, Х.Х. Хушвахтзода, Ф.Ш. Шарифзода, Ш.М. Мусоева¹⁴, П.А. Исозода¹⁵, А. М. Мирзокаримзода¹⁶, Н.М. Назаршоева¹⁷ и др. в своих работах они уделяли внимание различным аспектам этой области.

До сегодняшнего дня воинская обязанность не была непосредственным научным объектом таджикских ученых, кроме Ф.Ш. Шарифзода и Г.М. Бобокалонова. В своих работах они описывают отдельные стороны воинской обязанности, в том числе в статье Ф.Ш. Шарифзода кратко рассказал о вступившем в силу в 2020 году новом Законе Республики Таджикистан «О воинской обязанности и военной службе». В статье Г.М. Бобокалонова, то проанализирован вопрос о трудовом договоре при призыве работника на военную службу. Только в работах Э.Б. Буризода и Х.Х. Хушвахтзода, исторический аспект военной службы нашел отражение в истории таджикской государственности.

Зарубежные исследователи, такие как К.И. Слесарский¹⁸, Н.А. Маслов¹⁹, С.В. Чибисов²⁰, М.А. Пронина²¹, М.А. Гречухина²², И.В. Коршуно-

¹³ Саъдизода Д. К вопросу о классификации культуры прав человека / Д. Саидзода // Права человека: теория, история, практика: сборник научных трудов, посвященный 65-летию Всеобщей декларации прав человека / Московский государственный университет экономики, статистики и информатики; Институт права и гуманитарного образования. – Волгоград: Волгоградский филиал ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. – С. 55-62.

¹⁴ Мусаев Ш.М. Военная политика Республики Таджикистан: понятие и основные характеристики: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Ш.М. Мусаев. – Душанбе, 2021. – 168 с.

¹⁵ Исозода П.А. Чанбаҳои назариявӣ ва ҳуқуқии конститусионии маҳдуд кардани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.01. ва 12.00.02. – Душанбе, 2022. – С. 26

¹⁶ Мирзокаримзода А.М. Эволюция военно-патриотического воспитания молодежи / А.М. Мирзокаримзода // Вестник Таджикского национального университета. – 2020. – №5. – С. 195-200.

¹⁷ Назаршоев Н.М. Военная история Таджикистана. – Душанбе, 2002. – 573 с.

¹⁸ Слесарский К. И. Современные правовые модели воинской обязанности // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2018. – №5 (72). – С. 46-51; Слесарский К.И. Воинская обязанность как элемент конституционно-правового статуса гражданина Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – М., 2020. – 224 с.; Слесарский К.И. Правовые принципы воинской обязанности / К. И. Слесарский // Право в Вооруженных Силах - Военно-правовое обозрение. – 2018. – №12 (257). – С. 110-114.

¹⁹ Маслов Н. А. Обязанности и ответственность военнослужащих срочной службы / Н. А. Маслов // Вестник Восточно-Сибирского института Министерства внутренних дел России. – 2012. – №2(61). – С. 59-66.; Маслов Н.А. Воинская обязанность в России (1699-1918 гг): историко-правовое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук: 09.00.11 / Н.А. Маслов. – Москва, 2015. – 217 с.; Маслов Н.А. Определения понятия «Воинская обязанность» в отечественной юриспруденции // Сибирский юридический вестник. – 2010. – №3. – С. 21-26.

²⁰ Чибисов С.В. История развития Российского военного законодательства в XVIII-XX вв: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Белгород, 2019. – 196 с.

ва²³, Е.А. Юнусов²⁴, А.С. Климова²⁵, Н.М. Богатырева²⁶ уделили внимание вопросу воинской обязанности и патриотизма.

Зарубежный ученый, Н.А. Маслов лишь частично анализировал исторический аспект военной службы в своих работах. Только С.В. Чибисов полностью проанализировал историю законодательства о воинской повинности, которое широко использовалось в диссертации. Другой ученый К.И. Слесарский обсудил конституционно-правовой аспект воинской обязанности.

В целом можно сказать, что институт воинской обязанности не изучен среди отечественных ученых. Среди зарубежных ученых она считается острой темой и имеются противоречивые материалы.

Связь исследований с программами и научными темами. Диссертация выполнена в рамках программы научно-исследовательской работы кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета - «Теоретические вопросы развития правовой системы Республики Таджикистан в свете процессов глобализации на 2021-2025 годы».

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель данного исследования заключается в определении юридической сущности, содержания, формы регулирования и развития воинской обязанности как составной части конституционно-правового статуса гражданина Республики Таджикистан в современных условиях. При этом учитываются правовые, исторические и политические особенности Таджикистана. В результате проведения исследования будет разработан набор научно-практических рекомендаций по улучшению законодательства о воинской обязанности в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели требуется выполнить следующие шаги:

- провести анализ юридических аспектов воинской обязанности;

²¹ Пронина М.А. Правовая культура и идеи патриотизма в современной России: теоретико-правовое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М, 2017. – 199 с.;

²² Гречухина М.А. Регулирование свободы совести и вероисповедания в европейском праве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М. 2019. – 190 с.

²³ Коршунова И.В. Обязанность как правовая категория: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М, 2004. – 28 с.

²⁴ Юнусов Э.А. Правовые обязанности человека и гражданина (вопросы теории): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М. 2008. – 25 с.

²⁵ Климова А.С. Гармонизация прав: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М. 2007. – 25 с.

²⁶ Богатырёва Н.М. Правовой статус военнослужащих России: (историко-правовое исследование): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М. 2007. – 25 с.

- изучить историю возникновения и развитие воинской обязанности.
- определить причины и факторы существования института «воинской обязанности»;
- определить особенности прохождения общевоинской службы в Таджикистане;
- анализировать историко-правовое развитие воинской обязанности;
- анализ правовых основ прохождения военной службы в Республике Таджикистан и возможные пути их совершенствования;
- провести сравнительный анализ военных обязательств с иностранными государствами;
- анализ роль патриотизма в исполнении воинской обязанности.

Объектом исследования является воинская повинность как правовое явление.

Предметом исследования является правовое регулирование прохождения воинской службы в Республике Таджикистан.

Этап, место и период расследования. Данное диссертационное исследование включает в себя развитие и совершенствование военной службы со времен зороастрийской правовой системы до наших дней. Также был проведен сравнительный анализ законодательства и практики зарубежных стран, таких как Израиль, Грузия и Сингапур, что сделало содержание диссертации еще более полным. Период диссертационного исследования охватывает 2020-2023 годы. Место исследования - г. Душанбе, Республика Таджикистан.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу исследования составляют работы отечественных зарубежных исследователей, труды которых к той или иной степени относились к теме диссертации.

К числу отечественных авторов труды, которых были использованы в диссертации относятся: Насриддинзода Э.С., Холикзода А.Г., Шарофзода Р.Ш, Сафарзода Б.А., Рахмон Д.С., Саъдизода Дж., Х.О. Оев, Н.И. Бабаева, А.М. Диноршах и др.

В диссертации также использована труды зарубежных авторов в их числе Зарубежные исследователи, такие как К.И. Слесарский, Н.А. Маслов, С.В. Чибисов, М.А. Пронина, М.А. Гречухина, И.В. Коршунова, Е.А. Юнусов, А.С. Климова, Н.М. Богатырева, Д.Х. Саликов и др.

Работа также основана на трудах классических юристов и философов: Ю. Гай, Г.В.Ф. Гегель, Т. Хоббс, И. Кант, Платон, Руссо и др.

Методологические основы исследования. Методологические основы относятся к основополагающим принципам, подходам и методам, используемым для проведения исследования или исследования по конкретной теме. В контексте «Теоретических и историко-правовых вопро-

сов воинской обязанности» методологические основы будут определять, как планируется, оформляется и проводится исследование по этой теме.

Методологические основы, которые можно использовать для изучения теоретических, исторических и правовых вопросов воинской обязанности.

Исторический анализ: изучение исторических документов, архивов и записей, чтобы понять эволюцию военных обязанностей с течением времени и влияние исторических событий на формирование военных ролей и обязанностей.

Юридический анализ: изучение национальных и международных законов, договоров, конвенций и протоколов, касающихся воинских обязанностей. Это включает в себя понимание того, как правовые рамки регулируют военные действия и обязательства.

Тематические исследования: анализ конкретных военных операций, конфликтов или исторических периодов, чтобы получить представление о практическом применении воинских обязанностей и правовых и теоретических аспектах, которые на них повлияли.

Сравнительные исследования: сравнение воинских обязанностей и правовой практики разных стран или регионов для выявления различий, сходств и передового опыта в управлении военными обязанностями.

Интервью и опросы: проведение интервью с военнослужащими, историками, экспертами в области права и политиками для получения информации из первых рук о воинских обязанностях и их исторических и правовых последствиях.

Этический анализ: изучение этических аспектов воинских обязанностей и этических проблем, с которыми сталкиваются военнослужащие при соблюдении своих обязанностей.

Анализ политики: оценка государственной политики и военных доктрин, связанных с военными обязанностями, и понимание их теоретических и правовых основ.

Междисциплинарный подход: объединение идей из нескольких дисциплин, таких как история, право, политология и этика, для формирования всестороннего понимания воинских обязанностей и их последствий.

Используя соответствующие методологические основы, исследователи могут обеспечить строгость, точность и надежность при изучении теоретических, исторических и правовых вопросов воинских обязанностей, что в конечном итоге вносит ценные знания в области военных исследований и разработке политики.

Эмпирические предпосылки. В процессе исследования данной диссертации использовались различные юридические документы

национального уровня, включая Конституцию Республики Таджикистан, конституционные законы, кодексы, законы, и постановления Правительства Республики Таджикистан, а также программа и стратегии государства. Кроме этого, были рассмотрены соответствующие международные нормативные правовые акты и законодательство некоторых стран, касающееся права на образование. Однако важнейшей опорой и ориентиром для исследования послужили ежегодные послания Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан.

Научная новизна исследования основана в том, что данная диссертация является первым научно-юридическим исследованием в области воинской обязанности и патриотизма. Новизна работы заключается в следующих вопросах:

1. Впервые воинская обязанность как институт возник ещё в первобытном обществе наряду с общественными нормами. В дальнейшем институт обязанности нашел своё выражение в священных книгах и других исторических актах.

2. В диссертации также изучен исторический путь воинской обязанности в истории таджикского народа. Так как жизнь нашего народа тесно связана с религией воинская обязанность в большой степени изучена на основе священных книг Авеста и Корана. Так же установлено что впервые “воинская обязанность” в современном смысле возникла в время французской революции.

3. Воинская обязанность как правовой институт не существует в международных актах, как трудно создать её универсальную форму. Но она находит полное отражение в национальных актах. До сегодняшнего для принципы воинской обязанности неделимы от принципов государственной службы, и по этой части автором изучен и предложен новый принцип.

4. Особое внимание автором на изучения реализации воинской обязанности так уклония от исполнения воинской обязанности стала отрицательной тенденцией среди молодёжи.

5. Сравнительно-правовой анализ воинской обязанности особенно актуален в нышенном геополитическом положении и сравнительное изучение темы не упущено автором. Особенности сравнительного исследования в том что, оно сделано на основе похожих к нам стран по геополитическим и территориальным аспектам, что выявило много положительных аспектов и на основе этого автором сделаны практические предложения.

6. Патриотизм как правовой институт в истории нашего народа имеет особое значение так как наш народ во всем периоде своей истории всегда боролся за свою свободу со времён Кира Великого до прихода советской

власти. Поэтому впервые по правовой части патриотизм был исследован в данной работе.

Положения, выносимые на защиту

На основе анализа мнений отечественных и зарубежных ученых предлагаются следующие точки зрения:

1. Защита Родины является обязанностью граждан страны, иностранных граждан лиц без гражданства содействовать различными видами военной службы и альтернативной военной службы. Военная служба является конституционной обязанностью населения по защите Родины и интересов государства.

- конституционная обязанность: воинская обязанность является конституционной обязанностью граждан и жителей Республики Таджикистан. Это означает, что государство устанавливает правовые нормы, обязывающие граждан нести военную службу и защищать Родину. Поэтому:

- одной из главных особенностей воинского долга является защита Родины и защита ее ценностей. Граждане обязаны защищать свою страну от внешних угроз и агрессии, обеспечивать ее безопасность и сохранять суверенитет государства.

- включает военную службу и обязанность каждого гражданина проходить военную службу, а также защиту интересов государства. Это может включать защиту национальной безопасности, экономических и социальных интересов, а также укрепление независимости и обороны страны.

В данной нами концепции есть кое-что новое – расширение военной службы на жителей Республики Таджикистан. На наш взгляд, данное новшество можно оправдать тем, что сегодня Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон назвал себя защитником всех таджиков мира, а в мире проживает более 40 миллионов таджиков. Кроме того, в связи с внешней ситуацией и отношениями со странами постсоветского пространства, Таджикистан сегодня меняет свою иммиграционную политику, и в других странах живут тысячи таджиков, которые могут служить своей стране.

Воинская обязанность является частью военной службы, но отличается несколькими элементами:

- военная служба включена в систему государственной службы;

- на основании согласия лица;

- военная служба является конституционной обязанностью человека, и процесс ее выполнения реализуется только на военной службе.

Принципы военной службы являются основополагающими фундаментальными принципами, которые служат для определения прав и обя-

занностей граждан в отношении военной службы и формирования соответствующей политики и законодательства.

Исторически военные обязательства существовали еще в догосударственную эпоху, и согласно позитивной теории можно сказать, что государство установила эти обязательства в нормативно-правовых актах. В то же время институт обязанности нашел широкое отражение во всех религиях, что подтверждает приведенный выше анализ. Следует добавить, что с древнейших времен до принятия Всеобщей декларации прав человека мир был осью «обязательств», а позже он стал осью «прав».

2. В результате историко-правового анализа мы пришли к выводу, что военная повинность в ее нынешнем виде берет свое начало от Великой Французской революции, что поддерживается и другими учеными.

Относительно правовых и практических вопросов воинской обязанности пришли к выводу, что Закон Республики Таджикистан «О воинской обязанности и о военной службе» неадекватно выражает права призывников, а это приводит к нарушению их прав и двусмысленность в законодательстве.

Таким образом, военная обязанность является конституционным актом граждан, направленным на защиту Родины и интересов государства. Это обязательство, вытекающее из правовых норм и норм конституции и обязывающее граждан проходить военную службу для обеспечения безопасности и процветания страны.

3. Воинская обязанность играет ключевую роль в защите национальной безопасности в современных реалиях Таджикистана. Однако с развитием общества и влиянием факторов глобализации вопрос сохранения института воинской обязанности остается под вопросом. Потому что без развития гражданского общества, элементов правового и фундаментального государства невозможна прозрачная и свободная от коррупции государственная система, потому что эти ценности воспитывают граждан в духе патриотизма и направляют их на выполнение своих конституционных обязанностей.

В противном случае государству придется задуматься об организации Вооруженных Сил на контрактной основе, а это требует огромных денег.

Поэтому военная служба является обязанностью всех граждан Таджикистана, независимо от пола.

Теоретическая и практическая значимость исследования могут быть следующими:

Исследование может внести вклад в углубление теоретического понимания воинской обязанности, разъяснить ее сущность и место в системе права.

Анализ исторических и правовых аспектов воинской обязанности может способствовать развитию научной методологии и исследовательских подходов в области юриспруденции.

Исследование исторических аспектов позволяет проследить эволюцию воинской обязанности на протяжении времени, выявить изменения в законодательстве и практике.

Исследование может помочь оценить, как исторические события и изменения в обществе отразились на понимании и регулировании воинской службы.

Результаты исследования могут стать основой для рекомендаций по улучшению существующего законодательства в области воинской обязанности.

Практические выводы исследования могут быть использованы при разработке политики, направленной на эффективное управление воинской обязанностью в современном обществе.

Исследование может способствовать повышению правовой осведомленности граждан, военнослужащих и других заинтересованных сторон относительно их прав и обязанностей в контексте воинской службы.

Уровень достоверности результатов исследования базируется на точности данных, последовательности материалов исследования, обработке результатов исследования и объеме публикаций, методах проведения диссертационного исследования. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Теоретическое и историко-правовое исследование воинской обязанности» для соискания учёной степени кандидата юридических наук соответствует паспорту научной специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад автора в диссертацию подтверждается научной новизной исследования, выносимых на защиту научных тезисов, а также научными статьями и докладами, представленными на республиканских и международных научно-практических конференциях. В процессе исследования автор проявил способность к анализу и решению проблем, что также отражено в стиле диссертации и дополнительно подчеркивает его личный вклад. Кроме того, в статьях и выступлениях на указанных конференциях автор предложил ряд идей по совершенствованию законодательства о воинской службе и воинской обязанности в Республике Таджикистан.

Апробация и применение результатов исследования. Диссертация была разработана на юридическом факультете Таджикского национального университета на кафедре прав человека и сравнительного правоведения, после чего была обсуждена и рекомендована к защите в ходе заседания указанной кафедры. Основные результаты исследования были представлены в виде докладов на различных конференциях:

- на международной научно-практической конференции на тему «Права человека: история и современность» – доклад на тему «Факторы и правовые основы принятия патриотической стратегии» (Душанбе, 2022 г.);

- на международной научно-практической конференции на тему «XIII Ломоносовские чтения» – доклад на тему «Правовая ответственность в сфере воинской обязанности по законодательству Республики Таджикистан» (Душанбе, 2023 г.);

- на международной научно-практической конференции на тему «Юридическая ответственность: современные проблемы теории и практики» – доклад на тему «Правовые источники обязанности человека в правовой системе зороастризма» (Душанбе, 2023 г.);

- на международной научно-практической конференции на тему «Право и экономика: актуальные вопросы коммерческого права и информационной безопасности» – доклад на тему «Роль вооруженных сил в борьбе с терроризмом: теоретико-правовой аспект» (Душанбе, 2023 г.);

Публикации по теме диссертации. Содержание диссертации отражено в 13 научных статьях. Из них 6 опубликованы в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертационное исследование состоит из перечня сокращений, введения, двух глав, восьми подразделов, заключения, рекомендаций и списка литературы (источников). Содержание работы изложено на 180 страницах текста компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ (КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ)

Во введении поясняется значимость темы исследования, цель и задачи исследования, излагаются научные положения исследования как с точки зрения обозначенного объекта, так и с точки зрения конкретной темы, также изложены теоретические основы и методические основы, определяющие цель исследования.

Первая глава называется «Теоретическое и историко-правовое развитие воинской обязанности» и состоит из трех параграф.

В первом параграфе, содержащем «Теоретические вопросы воинской обязанности», говорится, что государственная безопасность и обще-

ственный порядок, обеспечение государственной независимости, надежная защита границ и территорий страны, спокойствие людей рассматриваются как одна из важнейших опор воинской обязанности. На самом деле защита Родины, защита интересов государства – это великая школа храбрости и мужества. Это священная и почётная обязанность не только военнослужащих, но и каждого здравомыслящего и достойного человека страны, особенно молодого поколения. Для молодежи одно из значимых направлений в жизни – служба в вооруженных силах своей страны. Здесь каждый юноша приобретает навыки мужества и осознаёт самую высоко ценную жизненную ценность: любовь к Родине и патриотизму.

Институт обязанности был фундаментальным аспектом человеческого общества на протяжении веков, и его происхождение можно объяснить развитием цивилизаций и установлением социальных структур. Даже древнеримский ученый Цицерон в своем труде «Об обязанностях» отмечает, что наши старцы и праотцы создавали произведения об обязанностях и стороне нашей жизни – не публичной, частной, судебной, бытовой, не тех, которые задаешь себе и подписываешь договор. с ближним своим ты не можешь быть свободен от обязанностей.

Одним из главных факторов возникновения института обязанности является признание взаимозависимости внутри общества. По мере того как человеческое общество росло и усложнялось, люди осознавали, что их действия и выбор влияют на других. Это понимание породило идею о том, что люди обязаны вносить позитивный вклад в жизнь своих сообществ и совершать определенные действия для поддержания порядка и социальной сплоченности.

В соответствии с "Советской энциклопедией", обязанность – это "моральная категория, представляющая собой нравственные обязательства человека, осуществляемые на основе его совести". Ф. Гегель указывал, что "обязательство исполняется в соответствии с законом (в объективном плане), который обладает внешней необходимостью, при этом для выполнения обязательства важно субъективное отношение человека"²⁷.

Из терминологического анализа понятий обязанности и долга следует, что первое понятие относится к юридической категории, а второе – к моральной категории. Учитывая это, в данном правовом явлении – военной службе уместно использовать термин обязанность.

Единство прав и обязанностей человека возникает из необходимости сбалансированного поведения человека в различных сферах жизни, уважения общественных отношений и юридического равенства лиц. То есть обязанности личности наряду с ее правами считаются важной частью обще-

²⁷ Ниг.: Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет. В двух томах. Т.2. – М.: Мысль, 1971. – С. 54-55.

ственных отношений, и они в целом дополняют друг друга и поддерживают баланс в обществе.

В параграфе 2, озаглавленном «Исторические вопросы воинской обязанности» отмечено, что чрезвычайно колоритная и самобытная культура современного мира является не продуктом отдельного народа или нации, страны или страны, а результатом многовековой борьбе и усилия всех народов мира. Если мы посмотрим на прогресс человечества глазами мудрости, то нам станет ясно, что история человеческого общества, в другом смысле этого слова, есть история зарождения, становления, развития и, наконец, упадка и возрождения человечества. социальная система, успехи и потери цивилизаций²⁸.

Воинская обязанность в древних и средневековых государствах во все времена считалась почетной обязанностью, и к ней имела доступ определенная группа людей. Например, в Древнем Риме военная служба была приоритетом дворянского сословия, и только после реформы Гая Марии в 107 г. до н.э. другие сословия получили возможность служить в армии. Согласно этим реформам и последующим реформам, число добровольцев на военную службу увеличивалось, поскольку Рим в это время развивался в военном и экономическом отношении и предлагал солдатам дома, землю и даже имущество в обмен на службу. Именно этот фактор сделал Рим одной из самых могущественных империй мира²⁹.

В средние века военная служба осуществлялась через рабов. То есть, чтобы обеспечить короля армией, феодалы были обязаны назначить для этого своих рабов.

В истории существовали разные способы призыва в армию, наиболее распространенный из которых следующий:

- наемник. Наемник – это человек, вступающий в вооруженный конфликт не по идеологическим, национальным, политическим мотивам (принадлежит к той или иной идеологической группе и не заинтересован в исходе конфликта), а ради личной выгоды. Процесс закупок разделен на три исторических периода:

- эволюция и расцвет наемничества в качестве формы военной службы и организации (II-III века до нашей эры - XIX век);

- развитие наемничества в качестве инструмента государственной стратегии во время вооруженных конфликтов (XX век);

- современное состояние наемничества (конец XX - начало XXI века).

²⁸ См.: Рахмонов Э.Ш. Нигохе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон. 2002 – С. 14; Рахмонов Э.Ш. Точикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён (китоби сеюм) – Душанбе: Ирфон. 2002. – С. 26.

²⁹ См.: Цицерон М.Т. Моральные размышления о старости, о дружбе, об обязанностях. Рипол-Классик, 2018. – С. 400.

В исламе нет военных обязательств в сегодняшнем понимании. По мнению В.Г. Самигулина, для арабов мобилизация (мобилизация) и джихад – это одни и те же понятия³⁰.

В исламском учении предусмотрены различные формы джихада, включая:

Выполнение военных действий для защиты жизни и собственности людей, а также для защиты государства от агрессии, считается обязательным (фардом) в исламе. Мусульмане, участвующие в таких войнах, называются моджахедами и гази.

В эпоху Сельджуков была создана новая форма военной службы – освобождение от военной службы с выплатой денег.

Вопрос о наборе в армию среднеазиатских народов впервые обсуждался в 1879-1880 годах. В ходе работы специально организованной комиссией рассматривалась доработка проекта «Положения о военной службе». Выводы комиссии во многом основывались на мнении областной администрации, прежде всего генерал-губернаторов Оренбурга и Туркестана. Генерал-губернатор Туркестана К.П. Фон Кауфман рассматривал возможность привлечения проживающих и кочевых народов Туркестанской области к несению военной службы в любой форме.

В независимом Таджикистан 18 декабря 1992 года Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Рахмон подписал Постановление о формировании Вооружённых Сил Республики Таджикистан. Они были учреждены на базе "Народного фронта".

Третий параграф первой главы диссертации называется «Связь воинской обязанности с правами и свободами гражданина» и посвящен анализу развития прав человека, которые повлияли на воинскую обязанность, исторические события, социальный прогресс и международные нормы. Со временем были предприняты усилия по приведению военных действий в соответствие с потребностями защиты прав человека. Жестокие преступления, совершенные во время Второй мировой войны, привели к возвышению прав и свобод человека. Всеобщая декларация прав человека, принятая в 1948 году, подчеркивала важность защиты прав человека на жизнь, свободу и безопасность личности. Эта декларация заложила основу для дальнейшего развития правовых рамок прав человека.

Право отказаться от военной службы на основании религиозных убеждений признается важным аспектом права человека. Были разработа-

³⁰ См.: Брагинский И.С. Аша Вахишта / Брагинский И.С. // Мифы народов мира: Энцикл. в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – Т. 1: А-К. – 142 с.

ны международно-правовые механизмы и предпосылки для защиты прав Шахов, сознательно уклоняющихся от военных обязательств, а также для того, чтобы они не подвергались преследованиям.

По его мнению.Ф. Искандаров, человечество в период своего развития предложило и создало различные способы и средства защиты своих прав. В этой связи важным достижением международного сотрудничества и формирования системы защиты прав человека является признание международным сообществом того, что ребенок в силу своей физической и умственной незрелости нуждается в особой защите и уходе, в том числе в надлежащей правовой защите, как до, так и после рождения³¹. Дети, которые вынуждены служить в армии, подвергаются насилию, лишаются образования и получают физические и психологические травмы. Часто дети становятся не только зрителями, но и непосредственными участниками этого «кровавого театра». Дети связываются с вооруженными группировками по разным причинам: в некоторых случаях их насильно вербуют на службу вооруженные элементы или похищают, в других случаях детей заставляют присоединиться к ним иным способом. Привлечение детей также происходит в контексте несправедливости, дискриминации, мести и привязанности к этнической или религиозной группе. Часто незащищенность и изоляция побуждают детей, особенно разлученных со своими семьями, присоединиться к какой-либо вооруженной группе для их защиты и выживания.

Впервые в тексте международного правового акта понятие участия детей в боевых действиях появилось лишь в 1977 году при разработке дополнительных протоколов к Женевским конвенциям «о защите жертв войны»³². Первый Дополнительный протокол, принятый во время международных вооруженных конфликтов, обязывает государства "принимать все возможные меры, чтобы воспрепятствовать непосредственному участию детей в возрасте до 15 лет в военных действиях», " воздерживаться от их вербовки в свои вооруженные силы» и настоятельно рекомендует государствам-участникам, чтобы при призыве не рассматривались лица в возрасте до 18 лет.

В целом, международные акты о правах человека предлагают норма-

³¹ Ниг.: Искандаров Ш.Ф. Защита прав ребёнка // Государство ведение и права человека. – 2017. – №4 (8). – С. 58.

³² Женевская конвенция от 12 августа 1949 года о защите гражданского населения во время войны. Принята 12 августа 1949 года Дипломатической конференцией для составления международных конвенций о защите жертв войны, заседавшей в Женеве с 21 апреля по 12 августа 1949 года [Электронный ресурс]. – URL: <http://un.org> (дата обращения: 20.01.2022).

тивную базу, применимую к военной службе. Они устанавливают стандарты и ожидают от государства и ВС уважительного отношения и защиты прав лиц, служащих в армии, а также прав гражданских лиц, пострадавших от военных действий. Следуя этим принципам, военные институты отстаивают то, что их действия соответствуют более широким целям прав человека и поддерживают справедливость и защиту прав человека в ВС.

Вторая глава диссертации, получившая название «правовые аспекты и практическо-сравнительные вопросы воинской обязанности», состоит из трех параграфов. Первый параграф, озаглавленный «Правовые вопросы воинской обязанности», определяет вопросы правового регулирования воинской обязанности. Воинская обязанность граждан Республики Таджикистан в соответствии со статьей 5 Закона Республики Таджикистан «О воинской обязанности и военной службе» предусматривает следующее:

- 1) воинский учёт;
- 2) подготовка к военной службе;
- 3) призыв на военную службу;
- 4) прохождение военной службы;
- 5) запас;
- 6) призыв на военные и специальные собрания.

Воинский учёт является формой регистрации призывных резервов. Основной целью военной регистрации является полное и качественное обеспечение кадровыми резервами призывников Вооруженных сил Республики Таджикистан, других воинских частей и органов в мирное время, а также в период мобилизации, военного положения и в военное время. Основными законами, регулирующими сущность, содержание и организацию воинской регистрации граждан являются: Закон Республики Таджикистан от 04.11.1995, №208 «Об обороне», Закон Республики Таджикистан от 16.04.2012, №799 «о процессе мобилизации», Закон Республики Таджикистан «О воинской обязанности и военной службе», а также «О воинской регистрации граждан Республики Таджикистан», утвержденный постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26 августа 2022 года №416.

Согласно законодательству, с самого начала и до завершения военной подготовки гражданин должен выполнять действия, направленные на обучение и выполнение обязанностей военнослужащих, а также воздерживаться от действий, препятствующих этому. Таким образом, гражданин может быть повторно призван на военную службу и проходить военную подготовку с момента его мобилизации в резерв и до истечения срока его пребывания в ней или до достижения вышеуказанного срока общей про-

должительности военной подготовки. Общее количество воинских званий, которые гражданин может призвать в этот период, зависит от усмотрения уполномоченных органов, которые имеют большую свободу в этом вопросе.

Только в период мобилизации, военного положения, а также в период войны осуществляется: 1) военная подготовка в период военного положения и периода войны; 2) призыв на военную службу для мобилизации, в военного положения и во время войны; 3) военная служба в период мобилизации, в военном состоянии и во время войны. Из-за недостатков в правовом регулировании этих форм исполнения воинских обязанностей несколько сложно судить о действиях, которые совершаются или от которых обязаны воздерживаться обязанные граждане. Таким образом, каждому гражданину необходимо овладеть определенными боевыми знаниями и навыками во время военной подготовки.

Кроме того, случайный выбор помогает военным в выборе новобранцев на военную службу, обладающего рядом навыков и способностей, которые имеют решающее значение для военной эффективности. Например, с помощью лотереи военные привлекают людей разных классов и уровней, что способствует созданию всеобъемлющей и эффективной военной мощи.

Использование жребия для состава армии было распространено с древних времен. В наше время жеребьевка получила широкое распространение в мире, особенно в европейских странах. В частности, во Франции в XVIII веке, даже при Людовике XIV, иногда выбирали людей по жребию для службы в милицейских полках. В 1805 году Наполеон I ввел новую систему, согласно которой военнотружущие до 1814 года призывались по списку жребием. Турецкая армия также принимала участие в жеребьевке. Соединенные Штаты с первых дней своего существования осуществляли случайный отбор новаторов и мобилизацию. По словам В.Н. Руденко, реализуя метод подбора талантов, эффективен даже в государственных структурах³³. В Древних Афинах большинство чиновников избиралось по жребию. Кроме того, очень часто происходила смена кадров: например, народные судьи избирались всего на один день, члены Совета на один год. Греки понимали, что метод лотереи сводит на нет антиобщественные попытки кандидатов получить желаемое положение.

В разных странах случайный вызов осуществляется разными методами. Например, США реализовали проект системы случайного подбора во время Первой мировой войны, Второй мировой войны, Корейской войны и

³³ Руденко В.Н. Институт жребия в комплектовании вооруженных сил: опыт Российской империи и СССР // Антиномии. – 2009. – №9. – С. 444.

войны во Вьетнаме. Отбор основывался на возрасте, и подходящие мужчины выбирались по дате их рождения. Во время войны во Вьетнаме в 1969 году была введена система лотереи, чтобы развеять опасения по поводу справедливости проекта. Лотерея была основана на дате рождения человека и случайном выборе, который заменил прежнюю систему местных лотерейных комиссий.

Второй параграф второй главы получил название «Вопросы реализации воинской обязанности»". Права и свободы человека и гражданина приобретают смысл только тогда, когда они реализуются, и при этом нельзя говорить о соблюдении прав и свобод человека и гражданина. Также под реализацией права в юридической науке понимается реализация установленных и гарантированных государством возможностей, направленных на реализацию субъективных прав физических лиц. Право реализуется через активное поведение индивида при объединении ценностей и материальных и духовных благ.

Военный устав-официальный документ, определяющий цели, задачи, методы и принципы использования военнослужащими, подразделениями и объединениями различных видов Вооруженных сил, частями войск (сил) структур Вооруженных сил.

В пункте 1 "Дисциплинарного устава" говорится, что все военнослужащие различных подразделений Вооруженных сил Республики Таджикистан, в том числе воинских частей, штабов, ведомств и военных учебных заведений, должны строго соблюдать указанные в Уставе инструкции. Это обязательство распространяется на лиц, независимо от воинских званий, профессионального положения и конкретной роли на военной службе.

Настоящий акт определяет общие права и обязанности военнослужащих ВС и взаимоотношения между ними, обязанности должностных лиц полка и его частей, а также правила внутреннего распорядка. Дисциплинарный устав определяет сущность воинской дисциплины, обязанности военнослужащих по ее соблюдению, виды дисциплинарных поощрений и наказаний, права командиров (начальников), осуществляющих их, а также порядок представления и рассмотрения предложений.

В уставе дисциплины дается понятие военной дисциплины, которая заключается в строгом и точном соблюдении правил и порядка всеми военнослужащими.

Военные уставы считаются важнейшими правовыми источниками для поддержания общественных отношений в области национальной обороны и обеспечения военной безопасности государства.

В параграфе 3 главы 2 под заголовком «Сравнительные вопросы воинской обязанности» говорится, что в современной науке современной

таджикской юриспруденции при рассмотрении сравнительных вопросов принято опираться на постсоветские государства, что не приносит желаемого результата, поскольку один объект приходится сравнивать с относительно аналогичным, но лучшим и более совершенным объектом.

Для сравнения мы решили выбрать страны Израиль, Сингапур и Грузию, что оправдано несколькими факторами:

Государство Израиль:

1. Катастрофа, постигшая этот народ во время Второй мировой войны, была ужасной.

2. Наряду с Таджикистаном и Сингапуром это государство имело могущественных соперников, и каждый час существовала вероятность исчезновения государства.

3. Израиль до той поры не имел опыта государственности и начинал все с нуля.

В настоящее время Израиль является одной из самых передовых стран мира, в том числе и в военной сфере. Она обладает достаточными мощностями для производства современного вооружения, качественной и количественной техники для армии, в то же время занимает противоречивую позицию на мировой арене и зачастую подвергается резкому осуждению. Но это не мешает Израилу поддерживать высокий уровень своего военно-промышленного комплекса и возможность экспортировать лучшие образцы вооружения и военной техники.

По каким-то причинам Израиль смог стать одним из ведущих мировых экспортеров вооружений (занимая 6-е место по объему экспорта вооружений в период с 2006 по 2013 год, после США, России, Франции, Германии и Великобритании), несмотря на то, что он является одной из самых небольших стран мира (площадью 20 779 квадратных километров). У Израиля ограниченные человеческие ресурсы - на его территории проживает около 9 миллионов человек, и практически нет полезных ископаемых, необходимых для производства основных видов военной техники. Почему же, несмотря на такие "ограничения", Израиль остается одним из ведущих поставщиков вооружений в мире, и какова роль военно-технического сотрудничества во внешней политике страны?

Основные принципы израильской военной доктрины связаны с учетом специфических геополитических и стратегических особенностей страны. Израиль, имея меньшее население по сравнению с соседними странами, всегда сталкивается с противником, численность которого превосходит его собственную. Конфликты не возникают из-за границ, а из-за отказа признать государство Израиль. Для достижения победы в условиях значительного превосходства противника в технике и численности, Израиль стремится к быстрому уничтожению военной структуры противника.

Ограниченная территория, закрытые границы и близость инфраструктуры к передовой линии ограничивают стратегическую глубину. Важно избегать продолжительных войн, чтобы не парализовать экономику и не мобилизовать значительную часть населения.

Армия обороны Израиля – это место, где формируются важные социальные связи. Это прекрасный социальный институт, который может послужить трамплином для карьеры. Многие израильские компании предпочитают нанимать специалистов с военным опытом. Поэтому граждане Израиля обычно идут служить в армию, военную полицию или охрану. Отказ от исполнения воинской обязанности имеет место только при наличии законных оснований.

От установленного порядка вызова освобождаются следующие категории лиц:

- учащиеся религиозных школ.
- 20-летние девушки призывного возраста.
- Израильские женщины с детьми.
- Возвращение лиц обоих полов с детьми.
- Лица, которые не могут нести военную службу по состоянию здоровья.

Если израильтянин учится в высшем учебном заведении в период набора, то он имеет право на отсрочку.

Сингапур – страна, которая, как и Таджикистан, обрела независимость в 1965 году в сложной ситуации.

2. Это было государство, не имевшее политических партнеров и всегда находившееся под угрозой нападения.

3. Как и наша страна, он построил армию с нуля.

9 августа 1965 года Сингапур отделился от Федерации Малайзии и стал независимым государством в ООН под руководством Великобритании. В мае 1966 года в Лондоне прошли переговоры о возможности пересмотра статуса британских военных баз в Сингапуре. С 1967 года началось интенсивное развитие ВС Сингапура с участием иностранных военных советников и специалистов (из Великобритании, Австралии и Израиля).

Согласно Конституции, Верховным главнокомандующим Вооружёнными Силами Сингапура является Президент, а общее политическое и военное руководство Вооружёнными Силами осуществляет Консультативный совет.

После Революции роз в 2003 году начался процесс реформирования Вооруженных Сил Грузии, сопровождаемый значительным увеличением военных расходов. В период с 2003 по 2007 годы Грузия достигла мирового рекорда по увеличению военного бюджета. За этот период бюджет увеличился более чем в 30 раз: с 30 миллионов долларов (0,7%

ВВП) в 2003 году до 940 миллионов долларов (8,0% ВВП) в 2007 году. По состоянию на 2008 год расходы Министерства обороны Грузии составили 1 миллиард долларов, что составляло около 8% ВВП и более 25% всех доходов бюджета Грузии.

В Грузии на основании недавних изменений в законе о военной службе будут освобождены только те, кто совершил тяжкое и особо тяжкое преступление. Также на основании этого нововведения можно отложить военную службу, заплатив определенную сумму.

В законодательстве Грузии есть еще одно интересное нововведение, согласно которому на военную службу принимаются иностранные граждане. Выше мы отмечали, что в США, независимо от гражданства, человек обязан состоять на воинском учете в возрасте от 18 до 45 лет, но в Грузии пошли еще дальше. В заключение, в целях дальнейшего совершенствования призыва на военную службу и улучшения условий службы, в то же время, в целях создания мощной армии в регионе, можно использовать вышеизложенный опыт. По сути, принятие такого нововведения и его организация в негражданских сферах военной службы представляются эффективными.

Параграф 4 главы 2 называется «Определение, сущность и роль патриотизма в исполнении воинской обязанности», а патриотизм как широкое понятие включает в себя любовь и верность, которые человек испытывает к своей стране. Патриотизм включает в себя глубокую связь с нацией, ее историей, культурой, ценностями и идеалами.

По сути, патриотизм – это чувство гордости за свою страну и стремление внести свой вклад в ее улучшение. Патриотизм принимает множество форм: от демонстрации национальных символов и участия в выполнении гражданских обязанностей до активной поддержки социальных и политических перемен.

Однако следует отметить, что патриотизм имеет разные формы и интерпретации в культурах и обществах. Выражение патриотизма варьируется в зависимости от исторических условий, политических систем и социальных норм, при этом одни исследователи рассматривают патриотизм как всеобъемлющую и объединяющую силу, а другие рассматривают его как опасность национализма.

Основная идея патриотизма происходит из понятия "Родина". В Законе Республики Таджикистан "О воспитании патриотизма граждан" утверждается, что Родина, Таджикистан, представляет собой ценное и любимое место для отдельного человека или социальной/национальной группы, которые признают свою принадлежность к этой стране и считают ее необходимым условием для своего благополучия. Согласно данному понятию патриотизма, "патриотизм" определяется как любовь

к Родине, земле и народу, защищающая их от врагов и преданная их интересам³⁴.

Понимание широкой концепции патриотизма очень важно для познания его сущности, исторического значения и роли в современном обществе. «Формирование гражданско-патриотического поведения означает поощрение подростка к регулированию своего поведения и может включать в себя принятые в обществе нормы».

Любовь к Родине – основа патриотизма. Это включает в себя эмоциональную привязанность, любящее уважение и искреннюю заботу о земле, людях, культуре и наследии нации. Эта любовь выходит за рамки личных интересов, а также включает в себя более широкие усилия для совершенствования коллектива и успеха всей страны.

Более того, патриотизм отличается от национализма, хотя эти два термина имеют относительно схожие элементы. Патриотизм – это любовь к своей стране и стремление внести позитивный вклад в ее развитие, однако национализм склонен ставить интересы нации превыше всего, иногда игнорируя перспективы и благополучие других наций.

Таким образом, исторически патриотизмом называется особое чувство, связанное с различными аспектами общественных отношений. Зачастую понятие любви к Родине ассоциируется с любовью к государству и прочим. Например:

- государственный патриотизм (этический) – выражается в преданности государству;

- империалистический патриотизм - отражает верность (любовь) к империи и ее правительству;

- патриотизм полиции (города) - отображает любовь к полису (городу), включая образ жизни, традиции, особенности и тенденции. В его основе лежат местные религиозные течения, существовавшие в древних городах-государствах (полисах).

- этнический патриотизм – любовь к нации;

- патриотизм мэра - любовь к своему городу.

Эволюция патриотизма в наше время отражает большее признание взаимозависимости глобализации, мультикультурализма, демократических ценностей и активной гражданской позиции. Современные патриоты стремятся построить инклюзивное и справедливое общество, внести свой вклад в благополучие и прогресс своих стран и в то же время принять разнообразие и взаимосвязанность мира.

³⁴ Закон Республики Таджикистан «О патриотическом воспитании граждан» от 23.12.2022, под №1920 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.adlia.tj> (Дата обращения: 20.04.2024 г.)

Патриотизм – это любовь, верность стране, ее ценностям и институтам, и он должен проявляться во многих аспектах, включая поддержку национальных интересов, символов, традиций и культуры.

Хотя вопрос о правовой основе военной службы в Таджикистане включен в документы, программы и стратегии, чисто правовой подход к этой сфере, по мнению автора, начался с внесения изменений в Закон Республики Таджикистан «О военной службе». и военной службе», поскольку принятие этого закона поставило различные вопросы в новой редакции и введении формы «мобилизации» в обществе. Поэтому законодательный орган страны в короткий срок принял Закон Республики Таджикистан «О воспитании патриотизма граждан». Президент Республики Таджикистан, Лидер Нации Эмомали Рахмон в своем послании Верховному Совету в 2022 году отметил: в этом году мы утвердили Национальную программу социального развития молодежи в Республике Таджикистан на период с 2022 по 2026 годы, а также Государственную программу воспитания патриотизма и укрепления национального самосознания молодежи Таджикистана на 2023-2027 годы. В связи с этим Комитет молодежи и спорта совместно с исполнительными органами государственной власти регионов, городов и районов должен принять практические меры для разработки и реализации местных программ работы с молодежью³⁵.

Система воспитания патриотизма охватывает все сферы воспитательной работы, начиная от семьи и дошкольных учреждений, образовательных учреждений, учреждений культуры, средств массовой информации, спортивных, трудовых, военных и других коллективов, общественных объединений, а также высших органов государственной власти. Особое внимание в системе патриотического воспитания уделяется семье как основе общества. Именно в семейной среде начинается процесс формирования личности, развития патриотизма, который затем продолжается в учебных заведениях, на работе, в военных коллективах, культурно-просветительских учреждениях и общественных организациях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основе анализа и исследования темы можно сделать следующие выводы:

1. Воинская обязанность является одной из главных опор государственности и меняется в зависимости от потребностей времени и развития общества. Хотя в юридической литературе нет единого мнения между понятиями «воинская обязанность» и «воинская служба», ис-

³⁵ Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» jn 23.12.2022 [Электронный ресурс]. URL: <http://president.tj/node/29823> (Дата обращения: 20.04.2024 г.)

пользование понятия «воинская обязанность» в законодательстве показывает, что оно является более всеобъемлющим, чем понятие «воинская служба». [2-М; 3-М].

2. Воинская обязанность в древности и средневековье не понималась в современном понимании. Древние и средневековые правительства основывали свое отношение к военной службе на основе религиозных верований и социальных классов. Помимо прочего, на востоке, особенно предки таджиков, свое отношение к военной службе, как в зороастрийскую эпоху, так и в исламскую эпоху, придерживались на основе религии, тогда как западные государства до введения в этих вопросах христианства были основаны на расслоении людей. Воинская обязанность в ее нынешнем понимании для таджиков берет свое начало от Октябрьской революции [7-М; 8-М; 12-М].

3. Во время военной службы некоторые права человека, вытекающие из основополагающих принципов, так или иначе ограничиваются. Исследование темы показало, что военная служба признается в национальном и международном законодательстве не ограничением прав человека, а ответственностью и гражданским долгом человека, необходимым для обеспечения основополагающих принципов общества [1-М; 3-М].

4. Военная обязанность в Республике Таджикистан регулируется рядом нормативных правовых актов. Исследование темы показывает, что с изменением геополитической ситуации в мире сегодня возникает необходимость пересмотра нормативно-правовых актов, связанных с военной обязанностью [1-М; 3-М].

5. Хотя в Закон Республики Таджикистан «О воинской повинности и военной службе» в 2021 году были внесены изменения, а реализация воинской повинности создала благоприятные условия и новые ориентиры, в этом вопросе все еще существуют проблемы [2-М; 4-М].

6. Создание и организация Вооруженных Сил в Израиле, Сингапуре и Грузии очень похоже на создание и организацию Вооруженных Сил в Республике Таджикистан, поскольку Вооруженные Силы в этих странах начинались с нуля. Поэтому весьма целесообразно использовать опыт этих стран в этой области для развития и прогресса Вооруженных Сил Таджикистана [2-М; 4-М].

7. Понятие патриотизма очень широкое и представлено в научной литературе с различными объяснениями. В частности, в различных классических персидско-таджикских источниках понятие патриотизма совершенно отличается от современного. Сегодня патриотизм является одним из важнейших элементов воспитания молодежи и свидетельствует об ответственности и выполнении гражданских обязательств [6-М; 9-М].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

Из исследования и анализа темы видно, что данная диссертация является первым шагом в этом направлении и в зависимости от любого другого аспекта воинской службы может быть проведено монографическое исследование. На основе исследования темы предложены следующие рекомендации по ее практическому использованию:

1) Принцип неотвратимости способствует развитию воинской дисциплины, связанной с прохождением военной службы, поскольку неисполнение воинских обязанностей до 27 лет влечет за собой ответственность;

2) Предлагается увеличить возраст призыва на военную службу до 30 лет, согласно возрасту для государственной службы, сохраняя при этом единый возрастной критерий;

3) Ответственность за выполнение военной службы должна быть скорее административной, чем уголовной. Как следует из цели наказания в Уголовном кодексе Республики Таджикистан, целью наказания является исправление лица, совершившего преступление, и возвращение его в общество, а не применение к нему физических пыток. По нынешней формуловке, закон позволяет освободить человека от военной службы.

4) В целях обеспечения прозрачности, справедливости и равенства должна быть создана электронная система военного учета. На базе этого будет создан единый военный призывной пункт, и граждане будут отбираться на основе "случайного отбора" независимо от национальности, цвета кожи, имущественного положения, социального положения и других конституционных принципов.

6) Пункт 2 части 1 статьи 31 Закона Республики Таджикистан «О воинской обязанности и военной службе» исключить в связи с неисполнением и отсутствием социальной значимости.

7) На государственную службу должны приниматься только все государственные служащие, прошедшие военную службу. Таким образом, возрастает как неприемлемое поведение солдат, так и уважение госслужащего к государству и нации.

8) Допускается введение отсрочки от военной службы путем уплаты средств в государственный бюджет и отсрочки не более чем в два раза и для выпускников бакалавриата.

Полагаем, что реализация данных рекомендаций будет способствовать повышению чувства патриотизма молодежи, привлечению ее к военной службе и укреплению основ государственной независимости, а также защите территориальной целостности.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых научных журналах, входящих в перечень Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан

[1–А]. Муминзода, М.Н. Асосҳои таърихӣ-ҳуқуқии магистратура [Матн] / М. Н. Муминзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2022. – №1(25). – С. 293-302. ISSN 2414 9217

[2–А]. Муминзода, М.Н. Моделҳои ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 73-79. ISSN: 2305-0535

[3–А]. Муминзода, М.Н. Масъалҳои ҳуқуқии муайян намудани мафҳуми уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2023. – №1 (29). – С. 81-92. ISSN 2414 9217

[4–А]. Муминзода, М.Н. Теоретико-правовое основание случайного выбора призываемых на военную службу [Текст] / М.Н. Муминзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. 2023. – №2. – С. 122-136. ISSN 2307-5198

[5–А]. Муминзода, М.Н. Принсипҳои уҳдадорӣ ҳарбӣ [Матн] / Э.С. Насриддинзода, М.Н. Муминзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2023. – №3 (47). – С. 89-95. ISSN: 2305-0535

[6–А]. Муминзода, М.Н. Заминаҳои ҳуқуқӣ ва омилҳои рушди ҳисси ватандӯстӣ дар асоси қабули стратегия [Матн] / М.Н. Муминзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №4-1. – С. 251-256. ISSN 2413-5151.

II. Статьи, опубликованные в других изданиях:

[7–А]. Муминов, М.Н. Джихад. [Текст] / М.Н. Муминов // Развитие предпринимательского, коммерческого и туристического законодательства в период Государственной независимости Республики Таджикистан: материалы научно-практической конференции (18 мая 2018) // Под редакцией кандидатов юридических наук, доцентов Рахмона Д.С. и Сангинова Д.Ш. Душанбе: «Эр-граф». 2018. – С. 292–297.

[8–А]. Муминзода, М.Н. Чиход: мафҳум ва инкишофи таърихи он [Матн] // Муҳаққики ҷавон. – №1. – 2021. – С. 118-123.

[9–А]. Муминзода, М.Н. Омилҳо ва асосҳои ҳуқуқии қабули стратегияи ватандӯстӣ [Матн] / М.Н. Муминзода // Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ (9-уми декабри соли 2022) // Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Қурбонализода Н.Ш. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – С. 164-175.

[10–А]. Муминзода, М.Н. Роль вооруженных сил в борьбе с терроризмом: теоретико-правовой аспект [Текст] / Муминзода М.Н. // «Право и экономика: актуальные вопросы коммерческого права и информационной

безопасности»: материалы международной научно-практической конференции (25-26 апреля 2023 г.) / Под редакции доктора технических наук Х.Х. Назарзода, доктора экономических наук Ф.Р. Шаропова, доктора юридических наук Н.А. Кудратова. – Душанбе: «ДДТТ», 2023. – С. 176-178.

[11–А]. Муминзода, М.Н. Правовая ответственность в сфере воинской обязанности по законодательству Республики Таджикистан [Текст] / Муминзода М.Н. // «XIII Ломоносовские чтения», посвященной 115-летию академика Бободжона Гафурова (28-29 апреля 2023 года): материалы международной научно-практической конференции Часть II. Гуманитарные науки (право, экономика) // Под общей редакцией: к.э.н., доцента Ганиева Р.Г. – Душанбе, 2023. – С. 152-156.

[12–А]. Муминзода, М.Н. Правовые источники обязанности человека в правовой системе зороастризма [Текст] // Юридическая ответственность: современные проблемы теории и практики: XXIII Междунар. науч. конф. Москва, 12 апреля 2023 г.: Сб. научных статей / Под ред. Н.И. Архиповой, С.В. Тимофеева, И.А. Беляевой. – М.: РГГУ, 2023. – С. 30-40.

[13–А]. Муминзода, М.Н. Шаклҳои иҷрои уҳдадорӣ ҳарбӣ дар кишварҳои ҷаҳон: таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ / Э.С. Насриддинзода, М.Н. Муминзода // Масъалаҳои назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ (5-уми декабри соли 2023) // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Мирзозода П.З. – Душанбе: Мағбаи ДМТ, 2023. – С. 19-25.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Муминзода Маҳмадшариф Нозим дар мавзӯи «Масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ» ба рои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Вожаҳои калидӣ: даъвати ҳарбӣ, қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ, таърихи уҳдадорӣ ҳарбӣ, хизмати ҳарбӣ, ҷанбаҳои ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ, ҳуқуқ уҳдадорӣ, хизматчиёни ҳарбӣ, ватандӯстӣ, принципҳои уҳдадорӣ ҳарбӣ, амалишавии уҳдадорӣ ҳарбӣ, асосҳои ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ

Диссертатсия «Масъалаҳои назариявӣ ва таърихӣ-ҳуқуқии вазифаи ҳарбӣ» таҳлили амиқ ва гуногунҷанбаи ҷанбаҳои асосӣ марбут ба хизмати ҳарбӣ буда, онро дар заминаи асосҳои назариявӣ ва рушди таърихию ҳуқуқӣ баррасӣ менамояд. Тадқиқот дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи муқоисавӣ факултети ҳуқуқшиносӣи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон гузаронида шуд.

Мақсади рисолаи мазкур муайян кардани ҷанбаҳои назариявии уҳдадорӣ ҳарбӣ, инчунин баррасии муфассали рушди таърихӣи институти ҳуқуқии уҳдадорӣ ҳарбӣ мебошад. Тадқиқот вазифаҳои зеринро ба миён мегузорад: таҳлили концепсияҳои назариявӣ, муайян кардани дигаргуниҳои таърихӣ дар қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ, муайян кардани нақш ва уҳдадорӣ шаҳрвандон дар соҳаи мудофия, арзёбии таъсири рӯйдодҳои таърихӣ ба ташаккули уҳдадорӣ ҳарбӣ.

Дар баҳши асосҳои назариявӣ мафҳумҳо ва мафҳумҳои мухталифи даъвати ҳарбӣ ва заминаи назариявии онҳо баррасӣ мешавад. Диққат ба таҳлили моҳият ва нақши уҳдадорӣ ҳарбӣ дар заминаи равишҳои назариявии муосир ба институтҳои ҳуқуқӣ дода мешавад.

Ҷанбаи таърихӣ ва ҳуқуқии диссертатсия омӯзиши муфассали таҳаввулотӣ қонунгузорӣ дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ дар тӯли таърихро дар бар мегирад. Тағйироти асосӣ дар сохтор ва мундариҷаи танзимкунандаи хизмати ҳарбӣ бо тавачҷӯх ба давраҳои муноқишаҳои ҳарбӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ баррасӣ карда мешаванд.

Дар доираи уҳдадорӣҳои шаҳрвандон дар соҳаи мудофия меёрҳои, ки вазъи ҳуқуқии шаҳрвандонро муайян мекунанд, баррасӣ карда, муайян мекунанд, ки шаҳрвандон барои саҳм гузоштан ба амнияти миллии ва мудофия чӣ уҳдадорӣ доранд.

Таъсири рӯйдодҳои таърихӣ ба ташаккули қонунгузорӣ тавассути призмаи давраҳо ва бӯҳронҳои асосӣ таҳлил карда мешавад. Омилҳои, ки ба рушди хизмати ҳарбӣ ва ташаккули заминаи қонунгузорӣ таъсири назаррас расонидаанд, ошкор карда шудаанд.

Нақши хизмати ҳарбӣ дар ҷомеаи муосир як блоки алоҳидаи тадқиқот, аз ҷумла таҳлили аҳамияти он, заминаи иҷтимоӣ фарҳангӣ ва потенциали рушди минбаъдаи он мебошад.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли маъруза дар конференсияи илмӣ ва нашрияҳо пешкаш гардида, аҳамият ва аҳамияти ҳуҷҷаҳои дар рисола пешниҳодшударо таъкид менамоянд. Бозёфтҳои дар соҳаи даъвати ҳарбӣ саҳми назариявӣ ва амалӣ пешкаш намуда, мувоҳидаи илмиро ғани гардонида, барои таҳқиқоти минбаъдаи ин соҳа замина фароҳам меоранд.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Муминзоды Махмадшарифа Нозима на тему «Теоретические и историко-правовые вопросы воинской обязанности» для получения научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история образования в области права и государства

Ключевые слова: призыв на военную службу, законодательство о воинской обязанности, военная служба, правовые аспекты воинской обязанности, военнослужащие, патриотизм, правовые основы воспитания патриотизма

Диссертация "Теоретические и историко-правовые вопросы воинской обязанности" представляет собой глубокий и многогранный анализ ключевых аспектов, связанных с военной службой, и рассматривает ее в контексте теоретических основ и историко-правового развития. Исследование проводилось на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета.

Целью данной диссертации является систематическое выявление теоретических аспектов, определяющих воинскую обязанность, а также детальное изучение исторического развития соответствующего правового института. В ходе исследования были поставлены следующие задачи: проанализировать теоретические концепции, определить исторические трансформации в законодательстве о военной службе, выявить роль и обязанности граждан в сфере обороны, оценить влияние исторических событий на формирование соответствующего правового института.

В разделе, посвященном теоретическим основам, рассматриваются различные концепции воинской обязанности и их теоретическое обоснование. Внимание уделяется анализу сущности и роли военной службы в контексте современных теоретических подходов к правовым институтам.

Историко-правовой аспект диссертации включает в себя подробное изучение эволюции законодательства о военной службе на протяжении истории. Рассматриваются ключевые изменения в структуре и содержании нормативных актов, регулирующих военную службу, с акцентом на периоды военных конфликтов и социальных преобразований.

Влияние исторических событий на формирование законодательства анализируется через призму ключевых периодов и кризисов. Выявлены факторы, оказавшие существенное влияние на развитие военной службы и формирование законодательной базы.

Результаты исследования представлены в виде докладов на научных конференциях и публикаций, подчеркивающих актуальность и важность выводов, предложенных в диссертации. Полученные результаты вносят теоретический и практический вклад в область воинской повинности, обогащая научный дискурс и обеспечивая основу для последующих исследований в этой области.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Muminzoda Mahmadsarif Nozim on the topic “Theoretical and historical-legal issues of military service” for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of education in the field of law and state

Key words: conscription for military service, legislation on conscription, military service, legal aspects of conscription, military personnel, patriotism, legal basis for the education of patriotism

The dissertation "Theoretical and Historical-Legal Issues of Military Duty" is a deep and multifaceted analysis of key aspects related to military service, and examines it in the context of theoretical foundations and historical and legal development. The study was conducted at the Department of Human Rights and Comparative Law, Faculty of Law, Tajik National University.

The purpose of this dissertation is to systematically identify the theoretical aspects that determine military duty, as well as to examine in detail the historical development of the corresponding legal institution. The research sets the following objectives: to analyze theoretical concepts, to determine historical transformations in the legislation on military service, to identify the role and responsibilities of citizens in the field of defense, to assess the influence of historical events on the formation of the corresponding legal field.

The section on theoretical foundations examines the various concepts and concepts of conscription and their theoretical background. Attention is paid to the analysis of the essence and role of military service in the context of modern theoretical approaches to legal institutions.

The historical and legal aspect of the dissertation includes a detailed study of the evolution of legislation on military service throughout history. Key changes in the structure and content of regulations governing military service are examined, with an emphasis on periods of military conflicts and social transformations.

In the context of the responsibilities of citizens in the field of defense, the rules defining the legal status of citizens in wartime and peace are considered. Explores what responsibilities citizens have to contribute to national security and defense.

The influence of historical events on the formation of legislation is analyzed through the prism of key periods and crises. The factors that had a significant impact on the development of military service and the formation of the legislative framework are revealed.

The results of the study are presented in the form of reports at scientific conferences and publications, emphasizing the relevance and importance of the conclusions proposed in the dissertation. The findings provide theoretical and practical contributions to the field of conscription, enriching the scientific discourse and providing a basis for subsequent research in the field.

Ба чоп __.07.2024 ичозат дода шуд. Андозаи 60x84^{1/16}.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитурои Times New Roman Tj.
Ўзъи чопии шартӣ 3,5.
Теъдоди нашр __ нусха. Супориши № __.

ЧДММ “ЭР-граф”.
734036, ш. Душанбе, кӯчаи Р. Набиев, 218.
Тел: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com